

UVOĐENJE JOZEFINISTIČKOG PASTORALNOG USTROJSTVA I SLAVONSKO-PODUNAVSKI FRANJEVCI

Franjo Emanuel HOŠKO, Rijeka

Sažetak

Habsburška monarhija nametnula je u razdoblju jozefinizma potkraj 18. st. ustrojstvu i djelovanju Katoličke crkve bitne promjene. Zahvat države opravdava sam car Josip II. (1780.–1790.) kad ističe da je carska zadaća voditi brigu o onome što spada na »upravljanje Crkvom, dušobrižništvo i vanjsku crkvenu disciplinu.« Država je uspostavila i novo pastoralno ustrojstvo koje se zasniva na novom razgraničenju biskupija i župa, i to nakon prethodnog dokidanja nekih crkvenih redova i određenog broja samostana preostalih redovnika, a zatim zahtijeva uvođenje redovnika u pastoralnu službu.

Franjevce u Slavoniji i Podunavlju u sastavu Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, najbrojnije redovnike na tom području, nije osjetljivo uznemirilo samo preustrojstvo župa kad je u slavonskom dijelu Zagrebačke biskupije osnovano 12 novih župa, a 22 župe u Đakovačkoj biskupiji. Daleko više je tu franjevačku pokrajinu pogodio odlazak više od 150 članova u pastoralnu službu izvan samostana koji su prihvatili službe župnika i župnih, vojnih, bolničkih i dvorskih kapelana. Nepovoljne učinke izlaska tolikog broja redovnika izvan samostana na život te zajednice pokušao je spriječiti provincijski starješina, provincijal Josip Pavišević (1783.–1791., 1797.–1800.); dijelom je uspio u tom nastojanju.

Ključne riječi: pastoralno preustrojstvo, župe, župnici, vojni, bolnički i dvorski kapelani, Pavišević.

Dušobrižništvo Crkve je tijekom njezine povijesti prolazilo kroz različite mijene, prvenstveno ovisne o samom poimanju Crkve. Na lik Crkve, a time i na njezin pastoral, potkraj 18. st. utjecalo je novo shvaćanje svećenika kao narodnog i moralnog učitelja, jer je i sama Crkva predstavljena kao moralnoodgojna ustanova u službi države. Takvo poimanje Crkve i svećenika posljedica je državnog apsolutizma, nadahnutog prosvjetiteljstvom, što je izmijenilo potridentski

lik biskupa i neupitnost njihove hijerarhijske vlasti kao i lik župnika kao njihovih predstavnika u župama.¹

U Habsburškoj monarhiji sama je državna vlast prihvatila sredinom 18. st. prosvjetiteljstvo i sustavno ga promicala. Taj osobit oblik državnog prosvjetiteljstva zadobio je ime jozefinizam. Premda on obuhvaća političke, društvene, gospodarske, školske i vjerske preuredbе u kasnom feudalizmu, osobito se je očitovao u odnosu države prema Crkvi. Jozefinizmom nadahnuto državno zakonodavstvo je, naime, već za vladanja Marije Terezije (1740.–1780.) zacrtalo opći program crkvenog organizacijskog preuređenja i nametnulo ga Crkvi.² Za cara pak Josipa II. (1780.–1790.), tj. u razdoblju razmahalog jozefinizma, država je provodila taj program ne skrivajući svoje cezaropapističke stavove. Tako je država preuzela u svoju nadležnost odgoj i obrazovanje svećenika, a svojim je uredbama posegla duboko i u djelovanje Crkve s obrazloženjem da je riječ o obnovi koja bi trebala privesti narod tzv. »čistom« bogoštovlju kao preduvjetu i izrazu obnove vjerskog i moralnog života. Određujući 10. rujna 1782. poslove posebnog Crkvenog povjerenstva u sastavu Ugarskog kraljevskog namjesničkog vijeća car Josip II. ističe da je carska zadaća voditi brigu o onome što spada na »upravljanje Crkvom, dušobrižništvo i vanjsku crkvenu disciplinu. Sve to valja tako urediti da bude u skladu s društvenim uređenjem; samo tako će se osigurati dobro prave vjere i društva te društveni mir«. U nadležnost tog povjerenstva po

¹ Dušobrižništvo ili pastoral je spasenjsko djelovanje Crkve; obuhvaća sveukupnost crkvenog djelovanja u izgradnji same Crkve, tj. sredstva i metode posredovanja spasenja u pobuđivanju i oblikovanju kršćanskog života. Teorija i praksa tog posredovanja imaju svoje mjerilo u samome Kristu kao središtu ekonomije spasenja jer Bog po Kristu spašava svijet. Krist je, naime, sam posrednik između Boga i ljudi (1 Tim 2, 5) i u isto vrijeme prototip i kriterij posredovanja crkvenog dušobrižništva. – Alois SCHROTT, *Seelsorge im Wandel der Zeiten*. Graz-Wien, 1949., 9–11; Konrad BAUMGARTNER, *Die Seelsorge im Bistum Passau zwischen barocker Tradition, Aufklärung und Restauration*. St. Ottilien, 1975., 267, 268; Peter HERSCHE, *Der Spaetjansenismus in Oesterreich*. Verlag de Oesterreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, 1977.

² Već su stariji povjesničari isticali da jozefinizam nije jednoidejni i ztvoreni sustav, već je konglomerat različitih idejnih struja među kojima se napose ističu: jansenizam, galikanizam, febronijanizam, rišerizam i prosvjetiteljski racionalizam. Lako je prepoznatljiva njegova dvostruka upravljenost: s jedne strane naglašava slobodu i pokušava pomiriti vjerovanje Crkve s idejama prosvjetiteljstva, a s druge strane beskompromisno stavlja Crkvu pod najstrožu pasku države (usp. A. SCHROTT, *Nav. djelo*, 122). Suvremeni povjesnici tzv. bečke škole ističu da idejni polog jozefinizma sadrži dvije sastavnice: prosvjetiteljski cezaropapizam i obnovno katoličanstvo, kojem je idejna osnovica kasni jansenizam, a nisu mu bile strane ni ideje galikanizma, febronijanizma i program obnove Crkve Lodovica Antonia Muratoria. – Usp. Elisabeth KOVACS, *Beziehungen von Staat und Kirche im 18. Jahrhundert*, u: Erich ZOELNER (ured.), *Oesterreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*, Wien 1983., 29–36.

tom osnivačkom dokumentu pripadaju »poslovi dušobrižništva«, a ne samo teritorijalno preuređenje biskupija i župa, odnosno osnivanje novih župa. Na Crkvu pak spadaju pitanja koja se tiču vjerskih istina, dijeljenja sakramenata i unutarnju crkvenu disciplinu.³ Jozefinističke uredbe su stoga tražile da od države zacrtanoj obnovi Crkve bude usmjereno dušobrižništvo, tj. svećenikova propovijed, vjeronauk i poučavanje vjernika, a od svećenika su također zahtijevale da slijede odredbe o novom rasporedu misa, ograničenju broja svetkovina, zabrani jednih i preuređenju drugih pobožnosti i o drukčijem odnosu prema sakramentima.⁴ Od preuređenog dušobrižništva država je očekivala vjerski i moralni odgoj naroda, upravljen prihvaćanjem onih dužnosti koje jamče skladan odnos katolika s drugim ljudima, toleranciju.⁵

Da postignu tako zacrtanu crkvenu obnovu, promicatelji jozefinizma su smatrali potrebnim najprije preurediti organizacijsko pastoralno ustrojstvo, tj. novo razgraničenje biskupija i župa, i to nakon prethodnog dokidanja nekih crkvenih redova i određenog broja samostana preostalih redovnika, a zatim provesti realno pastoralno preustrojstvo uvođenjem novog reda bogoslužja, temeljnog preduvjeta ostvarenja zacrtane crkvene obnove.⁶ Državne vlasti su te tri zadatke odlučile ostvariti susljednim uredbama, i to ne obazirući se ni na vrhovnu vlast u Crkvi ni na vlast biskupa na području države. Dokidanjem samostana država je namjeravala namaknuti novac i doći do osoblja kojim će moći osnovati i opskrbiti nove župe. Zatim je očekivala da će svećenici u tim novim okolnostima biti u stanju uspostaviti novo pastoralno ustrojstvo koje će sustavno provoditi

³ Arhiv franjevačkog samostana u Vukovaru (=AFSVukovar), *Ex Collectionibus Fr. Joseph Pavissevich Ord./inis/ Min./orum/ de Obs./ervatnia/ Rerum, quae intercurrerunt vel ad manus venerunt ab anno 1780. usque ad an./num/ 1790. II* (navod: J. PAVIŠEVIĆ, *Ex Collectionibus*), 2, 81, 87, 101.

⁴ U skladu s jozefinističkim patentom o vjerskoj toleranciji Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće priopćuje 12. 2. 1792. odluku koju trebaju slijediti katolički dušobrižnici da ubuduće u mješovitim ženidbama katolički član nema nikakve prednosti pred drugim bračnim drugom, a ovisi o njegovom »primjernom životu i jasnoći katoličkog vjerskog učenja« hoće li taj nekatalički bračni drug privoljeti Katoličkoj Crkvi; ne smije ga se upravljati u tom pravcu nekim zakonskim uredbama. – Arhiv Provincije sv. Ivana Kapistranskoga u Budimu (navod: APIKBudim), *Svezak 18–3/48*, ad annum.

⁵ Hans HOLLERWEGER, *Zur Verwaltungspflicht des Sakramente*, u: Ferdinand KLOSTERMANN, Josef MUELLER (ur.), *Pastoraltheologie. Ein entscheidender Teil der josephinischen Studienreform 1777–1797*. Izd. Herder, Wien, 1979., 139.

⁶ Ljudi Crkve, kad su nastojali dobronamjerno odgovoriti izazovima prosvjetiteljstva u njegovim počecima, redovito nisu isticali da je zadaća Crkve obnova moralnog života klera i laika ili obnova vjere, već su naglašavali da dušobrižništvo treba prilagoditi novonastaloj duhovnoj situaciji koju je izazvao nagli razvoj prirodnih znanosti, povijesti i filozofije. – Usp. A. SCHROTT, *Nav. djelo* 118.

program nove crkvene prakse i ostvariti zamišljenu obnovu vjerskog i moralnog života.⁷ Redovnike je, dakle, valjalo usmjeriti pastvi,⁸ i ta je namjera postala glavnim ciljem jozefinističkih zahvata u život i ustrojstvo crkvenih redova. Potvrđuje to vrlo jasno proglas Ugarskog namjesničkog vijeća kad izričito naglašava da je država odlučila preurediti stanje redovnika tako da ono bude u skladu s namjeravanom uspostavom novog pastoralnog ustrojstva Crkve jer je nepohodno popraviti stanje dušobrižništva. Država je stoga sebi pridržala pravo dokidati crkvene redove i reducirati broj samostana onih redova kojima će dopustiti djelovanje, a same redovnike preusmjeriti na djelovanje u dušobrižništvu da tako služe dobru ljudskog društva.⁹

Franjevci u Slavoniji i Podunavlju pripadali su tada Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. Provincija se prostirala na slavonskom dijelu Zagrebačke biskupije, na cijelom području Kaločko-bačke nadbiskupije te Đakovačke i Srijemske biskupije, a nekoliko je njezinih samostana bilo u nadbiskupijama sa središtima u Ostrogonu i Temišvaru. Naravno, slavonske i podunavske franjevce stoga nije mimoišlo jozefinističko pastoralno preustrojstvo; oni su trebali biti čimbenik njegova ostvarenja.

1. Jozefinističke uredbe o pastoralnom preuređenju

Kako je država najprije namjeravala provesti nova razgraničenja među biskupijama i među župama, tj. organizacijsko pastoralno preustrojstvo, da bi zatim mogla provesti spomenuti idejni program pastoralnog preustrojstva od kojeg je očekivala obnovu Crkve, odlučila je pripremiti se za taj pothvat višestrukim ispitivanjem realnog pastoralnog stanja u Monarhiji. U Hrvatskoj su stoga već 1771.

⁷ H. HOLLERWEGER, *Zwischen Kaiser und Volk. Bemerkungen zur Situation des Priesters in der josephinischen Zeit*, u: Johannes MARBOECK, Rudolf ZINNOBLER, *Priester im Wandel*. Linz 1972., 87–88.

⁸ Premda se za franjevce Provincije sv. Ivana Kapistranskoga ne može reći da se nisu zanimali za dušobrižništvo (usp. Franjo Emanuel HOŠKO, *Slavonsko-podunavski dio Bosne Srebrene u doba njezinih dviju dioba*. *Kačić*, 17(1985), 95–125; ISTI, *Crkvene prilike u Bačkoj poslije oslobođenja od Turaka*, u: *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12.–14. VIII. 1986. povodom 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj*. Subotica 1987., 61–78), općenito je točna tvrdnja da redovnici potkraj 18. st. nisu marili za sustavni pastoral. K tome je njihov broj bio uistinu vrlo visok. Godine 1770. je u austrijskom i ugarskom dijelu Habsburške monarhije bilo 2163 samostana, i to: 238 opatija, 1334 samostana redovnika i 591 samostan redovnica. – Usp. A. SCHRÖTT, *Nav. djelo*, 119.

⁹ Spis *Generalia principia* br. 6496/766 o crkvenoj reorganizaciji koju je zacrtala državna vlast donose i posebna poglavlja o »melioratio curae animarum«, a s tim u vezi i o »claustrorum regulatio«. – APIKBudim, *Collectanea diversarum*, br. 1/50, br. 6.

predstavnici biskupija i županija trebali popisati sve župe, kapelanije, crkve i kapelle, a zatim ispitati prihode župnika i kapelana i stanje župnih stanova.¹⁰ Komisije su svoje izvještaje predale državnim nadležstvima, ali prvi izvještaji očito nisu bili dostatni jer je država kasnije naredila i druga slična ispitivanja.¹¹ U Austriji je već za vladavine carice Marije Terezije (1740.–1780.) postojao nacrt drukčije raspodjele župa koji je uključivao i osnivanje novih župa. Taj program valjalo je ostvariti i na cjelokupnom području države.¹² Stoga je u istu svrhu Ugarsko namjesničko vijeće odredilo da u svakoj biskupiji i u županiji valja uspostaviti povjerenstva koja će ispitati jesu li i gdje su potrebne nove župe ili mjese kapelanije, odnosno kojim župama su uz župnike potrebni kapelani. Ista uredba naglašava da su za službu kapelana posebno prikladni članovi prosjačkih redova, a među njima su u Slavoniji i Podunavlju bili najbrojniji upravo franjevci.¹³ Očito su ova ispitivanja bila upravljena na dva cilja: novo razgraničavanje župa i opskrba tih župa sa svećenicima. Najprije je valjalo prosuditi pastoralne potrebe vjernika i prema njima iznova razgraničiti župe i uspostaviti nove župe; to je bio prvi cilj.¹⁴ Drugi cilj ovih ispitivanja je bio namaknuti dovoljan broj pastoralnih djelatnika, a kod toga se računalo na redovnike; nakon dokidanja isusovaca u Slavoniji su to bili isključivo franjevci. Stoga država traži da i sami slavonsko-podunavski franjevci izvijeste o svom pastoralnom djelovanju, tj. o broju pastoralnih postaja kojima su oni upravljali. Marijan Lanosović je pouzdan svjedok tih događaja potkraj 18. st. na području Provincije sv. Ivana Kapistran-

¹⁰ God. 1771. je proveden prvi takav popis cijele Zagrebačke biskupije. – Andrija LUKINOVIĆ, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*. Zagreb 1995., 268, 269.

¹¹ *Isto djelo*, 275, 276.

¹² Pregled župa ličko-krbavskog arhiđakonata Senjsko-modruške biskupije dogodio se već 1768. godine. – Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, Pijo Manzador i preuređenje župa u Lici i Krbavi. *Riječki teološki časopis*, 3(1995), br. 2, 269–279.

¹³ APIKBudim, *Svezak 15*, 165, 166. – Državno ispitivanje je npr. utvrdilo 4. svibnja 1770. da je u Pečuškoj biskupiji bilo 223 franjevaca u 11 samostana; na području te biskupije je preostalo još 58 redovnika drugih crkvenih redova (Arhiv Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu [navod: APHZagreb], *Kutija br. 5*, ad diem).

¹⁴ U dokumentu od 10. rujna 1782. kojim se uspostavljala posebno Crkveno povjerenstvo u sastavu Ugarskog kraljevskog namjesničkog vijeća car Josip II. spominje da su biskupije i županije trebale izvršiti popis crkvenih ustanova, župa i samostana, na svojim područjima u svrhu daljnje regulacije župa. Crkvenom povjerenstvu je zadaća na temelju tih izvještaja donijeti prijedloge o daljnjem preuređenju župa, ali također ispitati koji su prihodi župnika, učitelja i crkvenih pjevača te kako ispunjavaju svoje zadaće u župama. Isto tako treba doći do saznanja kako patroni ostvaruju svoje obveze. Crkveno povjerenstvo treba odrediti kriterije za uspostavu novih župa, tj. najprikladniji broj župljana, udaljenost naselja u župi od samoga središta, uz župnika i broj kapelana, kako onih koji će biti zajedno sa župnikom tako samostalnih. – J. PAVIŠEVIĆ, *Ex Collectionibus*, sv. 2, 90–93.

skoga.¹⁵ Kako je potkraj 1781. boravio u Osijeku, ondje je zabilježio da je tada u Vojnoj Krajini, u kojoj se je nalazilo više franjevačkih samostana, provedeno istraživanje o franjevačkoj pastoralnoj službi po župama u prošlosti i u sadašnjosti. Vojno zapovjedništvo tražilo je odgovore na sljedeća pitanja: prvo, da li je nekad prije franjevaca svjetovni kler upravljao župama u Slavoniji i Podunavlju; drugo, kakvo su javno dobro učinili franjevci; treće, kada su napustili župe; četvrto, tko ih je premjestio sa župa i zašto; koliko je franjevaca bilo potrebno u to vrijeme na području Vojne krajine.¹⁶ Lanosović je, nakon što je 1783. napustio Osijek, bio samostanski starješina i župnik u Našicama.¹⁷ Ondje je pak pribilježio je da je 22. 11. 1785. Franjo Delimanić, i to u ime državne uprave kao izaslanik grofa Szecsenya, istraživao broj, stanje pojedinih samostana, na području ko-

¹⁵ Marijan Lanosović (Orubica, 12. VI. 1742. – Slavonski Brod, 25. XI. 1812.) je pisac, gramatičar, leksikograf i redovnički upravnik. Stupio je 1760. u Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga da bi zatim studirao na filozofskom učilištu u Budimu (1763.–1766.) i na bogoslovnoj školi u Osijeku (1766.–1770.). Djeluje najprije kao učitelj pučke škole u Vukovaru (1770.), a zatim kao profesor filozofskog učilišta u Slavonskom Brodu (1770.–1773.), a zatim profesora bogoslovne škole u Osijeku (1774.; 1777.–1783.). Vraća se pastoralnoj službi te je župnik i gvardijan u Našicama (1783.–1788.), a 1788. ga na preporuku Antuna Mandića, školskog nadzornika, poziva vlada u Beč da sudjeluje u konačnoj redakciji rječnika Joakima Stullija. Ondje je također profesor hrvatskog jezika u kraljevskom sjemeništu. Napustio je 1791. Beč da bi boravio u Budimu kao tajnik Provincije (1791.–1794., 1797.–1800.) i kao savjetnik provincijala (1794.–1797.). Zatim je gvardijan u Baču (1800.–1804.) dok ga nije 7. III. 1804. provincijsko upravno vijeće izabralo za nasljednika preminulom provincijalu J. Jakošiću (1804.–1806.). – U rukopisu su ostala tri njegova teološka spisa, ascetički priručnik i dijelovi višejezičnog rječnika koji je radio dok je unosio njemačke riječi u Stullijev latinsko-hrvatsko-talijanski rječnik. Autor je dviju gramatika hrvatskog jezika, namijenjenih Nijemcima: *Uvod u latinsko riči slaganje s nikima nimačkog jezika bilžkama za Nijemce koji žele naučiti ilirčki jezik* (Osijek 1776.) i *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache* (Osijek 1778., Osijek 1789.; Budim 1795.). Priredio je nedjeljeni i blagdanski lekcionar, jedan molitvenik, a Jakošić mu još pripisuje danas izgubljene spise: *Način sticanja Jubilarnog oprosta u Jubilarnoj godini* (Osijek 1776.), *Pjesma o slavonskim graničarima* (Osijek 1778.), *Elogium s. Martini confessoris ex Gregorio Turonensi* (Osijek 1780., latinski, hrvatski i njemački); *Ilirska pjesma koja se pjeva pod misom* (Osijek 1786.) i bilježi da je bio više godina izdavao *Ilirčki kalendar* (1778.–1786.). – Usp. *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*. Osijek 1985.

¹⁶ Stjepan SRŠAN, *Osječki ljetopisi 1686.–1945*. Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1993., 97.

¹⁷ Među zadacima Crkvenog povjerenstva pri Ugarskom namjesničkom vijeću navodi se 10. rujna 1782. i provjeravanje stanja redovnika u pojedinim samostanima i istraživanje eventualnih zloporaba. Redovnike treba uvesti u župnu pastvu, ali prije toga provjeriti koliko njih je zaduzeno za prošnju u korist pojedinog samostana ili ima dužnost privatnih kapelana. Valja provjeriti koliko je redovnika potrebno za župnu pastvu u nekoj biskupiji i koliko ih je potrebno za bogoslužje u vlastitim redovničkim crkvama. Crkveno povjerenstvo treba istražiti imaju li pojedini samostani zaklade, a isto tako imaju li zaklade bratovštine koje su vezane uz te samostane. Na Crkveno povjerenstvo spada i zadaća donijeti nove uredbe o redovničkoj prošnji. – J. PAVIŠEVIĆ, *Ex Collectionibus*, sv. 2, 93–95.

jih biskupija su smješteni i kojem crkvenom redu pripadaju, a isto tako broj i stanje župnih crkava i filijalnih kapela na području ugarskog dijela Monarhije.¹⁸ Te godine su provedena cjelovita pastoralna ispitivanja na cijelom području ugarskog dijela države.¹⁹ Iz njih je bilo raspoznatljivo opće stanje pastoralnog ustrojstva u Ugarskoj i Hrvatskoj, a ne samo broj i uloga franjevaca u Slavoniji i Podunavlju.²⁰

Nakon toga je uslijedilo veliko preustrojstvo župa u Hrvatskoj. U slavonskom dijelu Zagrebačke biskupije je 1789. i 1790. osnovano 12 novih župa, a isti je broj u isto vrijeme osnovan i u Đakovačkoj biskupiji; do 1807. je u Đakovačkoj biskupiji podignuto još 10 novih župa.

Već je ranije provedena reorganizacija biskupijskih granica jer je 9. 7. 1773. papa Klement XIV. ujedinio slavonski dio Bosanske biskupije i Srijemsku biskupiju u jedinstvenu Bosansko-srijemsku ili Đakovačku biskupiju. Toj ujedinjenoj biskupiji su sredinom 1780. pridružene župe u Slavoniji kojima je upravljala Pečuška biskupija.²¹ Mijenjanje međubiskupijskih granica se nastavilo i kasnije, jer se 12. 7. 1786. dogodilo novo razgraničavanje između Zagrebačke i Đakovačke biskupije po kojem je Đakovačka biskupija proširila granice na župe broskog okruga pa su joj pripale župe u Brodu, Šamcu, Svilaju, Kopanici, Garčinu,

¹⁸ U upitnom listu bila su i pitanja o broju i stanju ženskih samostana, zatim o broju privatnih kapela, o mjestima u kojima se nalaze filijalne kapele, o samostalnim kapelanijama, o uređenju vodstva biskupije, o bratovštinama i o eventualnim bratovštinskim kapelama. – Tom zгодom je našičku franjevačku crkvu Delimanić proglasio župnom crkvom, premda je to ona bila i za turskog vladanja u Slavoniji. Privolio je i grofa Sigismunda Pejačevića, patrona našičke crkve, na suglasnost s tim proglašenjem. – Arhiv franjevačkog samostana u Našicama (AFSNašice), *Protocollum antiqui conventus Divi Antonii thaumaturgi Nassicis* (navod: *Protocollum conventus Nassicis*), sv. I, 92, 93.

¹⁹ Sačuvan je iz vremena tog popisa izvještaj o franjevačkoj župi u Cerniku. Osim samoga mjesta Cernik župi su tada pripadala sela: Mala, Drežnik, Šagovina, Šumetlica, Giletinec, Podvrško, Opatovac, Bačindol, Bukovica, Baničevac i Sinlije. Ovo posljednje mjesto i Šumetlica bila su naseljena uglavnom pravoslavnim življem; u Šumetlici je boravio i pravoslavni svećenik. U ta dva mjesta i u Bukovici nije bilo katoličke kapele; u njima su služila dva kapelana, i to tako da su jednom u mjesec dana, i to nedjeljom ili zapovijedanim blagdanom, dolazili slaviti mise u pojedina mjesta. Po odredbi zagrebačkog biskupa u mlade nedjelje nije bilo misa u filijalnim kapelama jer su se svi župljani trebali okupiti u središtu župe, u Cerniku. – APIK-Budim, *Svezak 165, Cernik*, 1–2.

²⁰ Andrija Lukinović je vrlo podrobno izvijestio o općim brojevima iz tog izvještaja 1785. godine na području zemalja »krune sv. Stjepana«. Tada je na tom području živjelo 4 115 699 katolika. Pastoralno im je služilo 3 578 svjetovnih svećenika, i to u 2 465 župa. Zagrebačka biskupija je tada brojila 612 551 vjernika, a o njima je pastoralnu brigu vodilo 476 svjetovnih svećenika. Bosansko-srijemska ili Đakovačka biskupija imala je 122 090 vjernika i 274 svjetovnih svećenika.

²¹ Usp. S. SRŠAN, *Isto djelo*, 91.

Vrhovinama, Duboviku, Podvinju, Odvorcima i Sibinju; te su župe, naime, odijeljene od Zagrebačke i pripojene Đakovačkoj biskupiji.²²

Neposredno prije spomenutog osnivanja novih župa država je provela po župama dodatno statističko ispitivanje jer Namjesničko vijeće 31. 3. 1786. šalje dopis preko zagrebačkog biskupa da župnici trebaju biskupskom uredu dostaviti tabelarni prikaz broja župljana.²³ Župe su trebale slati godišnji izvještaj o ekonomskom poslovanju, potpisan od župnika, patrona,²⁴ bilježnika i dva predstavnika župe; isti izvještaj valjalo je poslati i Ugarskom namjesničkom vijeću. Državnim vlastima pripadalo je pravo procjene koji će dio župnog prihoda ići Vjerozakladi,²⁵ a koji ostaje župi i župniku.²⁶ Na isto Vijeće je također spadala prosudba o opravdanosti potreba pojedine župe i samostana i zatim o dodjeli kakve pomoći pojedinim crkvama ili samostanima iz Vjerozaklade.²⁷ Naravno, ni taj sustav nije besprijekorno djelovao jer se Ugarsko namjesničko vijeće 8. srpnja 1786. žali da su zahtjevi koje pojedinci i ustanove upućuju Vjerozakladi veći nego njezina primanja; ima, naime, puno onih koji nisu ispunili svoja dugovanja prema Vjerozakladi.²⁸

Istodobno s ovim ispitivanjima koja su omogućila organizacijsko pastoralno preustrojstvo koje se očitovalo u izmjeni biskupijskih granica i osnivanju novih

²² Josip BARBARIĆ (za tisak priredio i preveo), *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi* (navod: *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi*), sv. 1 (1706.–1787.), 273.

²³ *Isto mjesto*, 99.

²⁴ Naravno, nisu uvijek bili najbolji odnosi između patrona i vodstva župe. Tako Ugarsko namjesničko vijeće dopisom br. 19155 javlja 6. 11. 1796. provincijalu Ivanu Krizostomu Spathu da je grof Sigismund Pejačević podigao tužbu protiv našičkog samotana optužujući samostan da je nepovlasno zaposjao neko njegovo zemljište. – APIKBudim, *Svezak 12–3/48*, ad annum.

²⁵ AFSNašice, *Protocollum conventus Nassicis*, 135.

²⁶ Tako je 31. 1. 1795. državno povjerenstvo procijenilo ukupni prihod crkve i samostana u Našicama i odlučilo da svota od 594 florena dostaje za redovite godišnje potrebe onog dijela samostanskog bratstva koje pastoralno djeluje u župi kao i za potrebne radove oko uređenja i popravka crkve. – APIKBudim, *Svezak 12–3/48*, ad annum.

²⁷ Iz Vjerozaklade franjevci jedva da su bili u stanju dobiti kakvu materijalnu pomoć. Kad su crkva i samostan u Zemunu stradali od požara, provincijal Ladislav Jezik je molio pomoć od države za obnovu tih zgrada. Namjesničko vijeće mu odgovara 27. 4. 1792. da Vjerozaklada ne može pomoći već mu preporuča da jedan član bratstva preuzme službu kapelana u mjesnoj župi. K tome mu savjetuje da u samostan namjesti i franjevca koji već prima državnu mirovinu pa će tim prihodima moći započeti obnovu (APIKBudim, *Svezak 12–3/48*, ad annum). – U dva navrata je isto Vijeće odbilo pružiti materijalnu pomoć za obnovu samostana u Našicama; drugi puta je to bilo 2. 3. 1792. godine (*Isto mjesto*, ad annum). – Provincijal Ivan Krizostom Spath je molio pomoć Vjerozaklade za popravak samostana u podunavskom gradiću Foeldvaru; konkretno je tražio 60.000 crijepova. No, Vijeće mu 7. 12. 1795. odgovara dopisom br. 25714 da proračun pomoći ne omogućuje neposrednu pomoć, pa će tu molbu rješavati naknadno (*Isto mjesto*, ad annum). Nije poznato da je samostan u Foeldvaru dobio traženu pomoć.

²⁸ APZagreb, *Svezak 6*, br. 2213/28100.

župa, država je pripravljalala uredbe kojima će redovnike uključiti u pastoralno djelovanje na župama u kojima su ispitivanja predvidjela rad više svećenika i na novoosnovanim župama. Ispitivanja su pokazala da je nedostatan broj svjetovnih svećenika za tu novu raspodjelu župa pa su predlagatelji novog ustrojstva župa manjak svjetovnog svećenstva mislili riješiti uspostavljanjem novog ključa raspoređivanja pastoralnog osoblja koji je predvidio da u župskoj pastvi ubuduće sudjeluju i svećenici iz različitih crkvenih redova pa tako i franjevci. Caričinu odluku od 27. 5. 1774. o uključivanju franjevaca u župsku pastvu u župama koje nisu vezane uz samostane Ugarsko je kraljevsko namjesničko vijeće 8. 8. 1774. prosljedilo provincijalu Provincije sv. Ivana Kapistranskoga Ladislavu Spaicu naglašavajući da ubuduće redovnici mogu obavljati pastoralnu službu i u mjestima gdje nema njihovih samostana, osobito u takvim župama gdje je uputno da djeluje pastoralna ekipa od tri i više svećenika. U župama gdje dostaje dva kapelana, treba ostati svjetovni svećenik kao župnik, a redovnici neka prihvate službu kapelana. Franjevcima u pastvi po nesamostanskim župama pripada štolarina i dostatni prihodi za uzdržavanje. Na takvim župama koje preuzimaju redovnici mogu boraviti i oni redovnici koji će samo dio vremena posvetiti pastoralnoj službi. Naravno, ako su redovnici preuzeli službu tzv. mjesnih kapelana, koji ne stanuju u župi već u kapelaniji, pripadaju ipak zajednici župskih pastoralnih djelatnika i župnik je dužan voditi o njima moralnu i materijalnu brigu.²⁹ Isto Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće je 18. 2. 1782. odobrilo da redovnici mogu stupiti u takvu pastoralnu službu tek nakon što su predložili dokumente o svom filozofskom i teološkom školovanju te pastoralnoj osposobljenosti, napose o školovanju iz crkvenog govorništva i pastoralnih predmeta.³⁰ U slučaju da ti dokumenti nisu ukazivali na dostatnu pastoralnu izobrazbu, redovnici su mogli pred biskupijskim nadležnima polagati ispit kojim će potvrditi tu pastoralnu osposobljenost. Na takav ispit je 7. 3. 1782. franjevce u Baranji i Bačkoj pozvala uprava Kaločke nadbiskupije, a 3. 4. 1782. je odredila rokove takvih ispita za članove samostana u Baču, Somboru, Subotici i Baji.³¹ U Baji je biskupijsko ispitno povjerenstvo od 6. do 14. 5. 1782. ispitivalo članove bajskog franjevačkog bratstva, i to: moralno bogoslovlje, pastoralno bogoslovlje po priručnicima Mihaela Horvatha.³² I u Đakovačkoj biskupiji je uspostavljeno slično ispitno povjerenstvo. U Brodu je, naime, 8. 5. 1783. generalni vikar đakovačkog bi-

²⁹ Uredba br. 3524 – APHZagreb, *Svezak B 6*, str. 40, 44.

³⁰ *Isto mjesto*, 22.

³¹ Premda su ispitivanja obavljali odgovorni ljudi u pojedinim biskupijama, na Crkveno povjerenstvo u sastavu Ugarskog namjesničkog vijeća je pripadalo pravo i dužnost odrediti gradivo tih pastoralnih ispita. – J. PAVIŠEVIĆ, *Ex Collectionibus*, sv. 2, 103.

³² *Historia Domus Bajensis – Chronik des Franziskanerkonvents in Baja*. Band I (1694–1840), Istvan Tuer Museum, Baja, 1991., 124, 125, 127, 128–130.

skupa Juraj Pleše s trojicom ispitivača ispitao šestoricu brodskih franjevaca. Kako su svi položili ispit, kanonik Pleše ih je proglasio osposobljenima »za pastoralni rad, ako bude potrebno«. ³³ Uredba Ugarskog kraljevskog namjesničkog vijeća od 18. 2. 1782. također nalaže provincijalu da Vijeću dostavi popis svih članova provincije koji su sposobni i spremni za izvansamostansku pastoralnu službu. ³⁴ Dalje od spomenute upute ide dopis 9. 11. 1783. vijeća Zagrebačke biskupije, tzv. konsistorija, koje provincijalu Provincije sv. Ivana Kapistranskoga Josipu Paviševiću priopćuje odluku državnih vlasti da pojedini svjetovni svećenici na župama mogu od franjevačkih starješina tražiti redovnike za svoje pastoralne pomoćnike. Provincijali su dužni odobriti takav zahtjev, i to čak protiv svoje volje ili volje pojedinog samostanskog starješine. Ista uredba napominje da franjevci na takvim župama neće nositi svoje franjevačko odijelo, već odjeću vojnih kapelana. Župnici će ih nagrađivati s misnim naknadama i kapelanskom plaćom. ³⁵

Državne su uredbe tako već u prvim godinama razmahalog jozefinizma za vladanja cara Josipa II. (1780.–1790.) reorganizirale ustrojstvo pastoralnih područja, tj. uspostavile nove granice među biskupijama i osnovale nove župe. Isto tako su poduzele potrebno da se i redovnici neposredno uključe u djelovanje na župama kako bi u potpunosti bilo djelatno novo pastoralno ustrojstvo. Franjevci Provincije sv. Ivana Kapistranskoga su prihvatili taj zahtjev sudjelovanja u ostvarivanju pastoralnog preustrojstva, kako djelovanjem u samostanskim župama i crkvama tako odlaženjem u izvansamostanske župe u svojstvu župnika ili kapelana te u osobitim pastoralnim službama vojnih i bolničkih kapelana. Gotovo kroz sve vrijeme razmahalog jozefinizma za cara Josipa II. (1780.–1790.) vodio je Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga Josip Pavišević (1783.–1791.), a stajao je na njezinom čelu i u posljednjim godinama 18. st. (1797.–1800.). ³⁶

³³ *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi*, sv. 1, 277.

³⁴ AHPZagreb, *Svezak B6*, 22.

³⁵ APHZagreb, *Kutija br. 5*, ad diem.

³⁶ Josip Pavišević (Požega, 8. 8. 1734. – Osijek, 24. 11. 1803.) stupio je 1750. među franjevce Provincije Bosne Srebrene, a poslije diobe Bosne Srebrene postao je 1757. član novoosnovane Provincije sv. Ivana Kapistranskoga koja je obuhvaćala samostane Bosne Srebrene na području Habsburške monarhije. U rodnom gradu je nakon osnovnog školovanja najvjerojatnije završio i gimnaziju. Nakon trogodišnjeg studija filozofije počeo je studirati teologiju na Generalnom učilištu u Budimu (1755.–1757.), nastavio na Generalnom učilištu u Osijeku (1757./58.), a zatim je četiri godine bio student Generalnog učilišta u rimskom samostanu Aracoeli, središnjem obrazovnom zavodu Franjevačkog reda (1757.–1761.). Na Generalnom učilištu u Osijeku predavao je najprije na filozofskom učilištu (1761.–1764.), a onda na bogoslovnoj školi (1768.–1777.) da bi kasnije bio predstojnik tih školskih zavoda (1781.–1783.). U teškim godinama razmahala jozefinizma sudjelovao je u vodstvu Provincije kao zamjenik provincijala (1780.–1783.), a zatim je bio na čelu tog upravnog tijela kao provincijal jedanaest godina (1783.–1791; 1797.–1800.). Svojim razboritim djelovanjem u najvećoj je mogućoj

2. Pastoralno djelovanje franjevaca u samostanskim župama i crkvama

Provincija sv. Ivana Kapistranskoga je upravljala u više župa koje su bile vezane uz samostanske crkve, i to: u Cerniku, Velikoj, Gradiškoj, Čuntiću, Našicama, Vukovaru, Šarengradu, Iloku, Somboru i Baji. U jeku jozefinističkih zahvata u pastoralno ustrojstvo crkve u Slavoniji i Podunavlju predala je svjetovnom svećenstvu samostanske župe u Čuntiću,³⁷ Gradiškoj,³⁸ Somboru³⁹ i Baji,⁴⁰ a

mjeri čuvao franjevačko postojanje i djelovanje u čestim procijepima između zahtjeva cezaro-papističke državne politike i nesprenosti samih franjevaca na zbijanja koja im je nametnula ta politika. U devetom desetljeću 18. st. je neosporno bio općenito priznatim predvodnikom svih franjevaca u Banskoj Hrvatskoj i Ugarskoj. Upravne dužnosti su ga gotovo posve udaljile od njegovih znanstvenih i književnih zanimanja kojima se je bio posvetio u vrijeme obrazovne službe, ali ih je ipak nije odrekao ni u posljednja dva životna desetljeća. Svoje teološke poglede izrazio je u tezariju trodnevnih javnih rasprava *Cum ex universa teologia... publice disputationes fierunt.* (Essekini 1777). Uz povijesno djelo *Saecula Seraphica* (Essekini 1777) objavio je na latinskom također: *Sancto Joseph utriusque testametri patriarchae* (Mursae 1776), *Jubilaeum ... Jacobi Spatzierer* (1780), *Fragmenta poetica, elogia, epitaphia*, Essekini 1793.), *Carmina, inscriptiones, epitaphia* (Essekini 1793) i *Tragoediae et aliae diversi generis repraesentationes* (Essekini 1795). Pod pseudonimom don Ivan Zaničić tiskao je djela tzv. ratničke proze: *Kratkopoljavi događaja vojske među Marijom Terezijom ... i Fridrikom IV...* (Pešta, 1762) i *Polazjenje na vojsku prusku-bavarsku... godine 1778.* (Osijek, 1779). U rukopisu su pak ostali njegovi spisi: *Philosophia mentis ac sensuum* (Mursyae 1761), *De divina gratia* (Essekini 1769), *De Divini Verbi incarnatione* (Mursae 1769), *De Deo eiusque divinis attributis* (Mursae 1773), *De invisibilitate Dei, de ipsius intellectu ac voluntate ac de Dei providentia* (Essekini 1771), *De intellectu et voluntate Dei* (Essekini 1776), *De Deo Trino* (Essekini 1772), *De verbo dei scripto* (Essekini 1773), *De verbo Dei scripto et tradito* (Essekini 1775) te povijesni spisi u kojima pruža dragocjena svjedočanstva o jozefinizmu u Slavoniji i Podunavlju: *Epistolae ad religiosos intra Provinciam*, 2 sveska, *Epistolae ad religiosos extra Provinciam, Ex collectionibus Fr. Joseph Pavissevich*, 2 sveska i izgubljen spis *Recensio conventuum ...provinciae s. Ioannis Capistranensis* (Essekini 1783). – Usp. F. E. HOŠKO, Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću, *Kačić*, XI/1978, str. 134–138; XI/1979, str. 330–332.

³⁷ Provincija sv. Ivana Kapistranskoga je morala 1779. napustiti Čuntić i predala ga je franjevcima Provincije sv. Ladislava, ali ga ovi nisu preuzeli već su ga predali zagrebačkom biskupu Josipu Galjufu. – Arhiv Generalne kurije Franjevačkog reda u Rimu (ArhivOFM, Rim), *Provincia Capistrana*, sv. 1, fol. 11v.

³⁸ Odluka Namjesničkog vijeća od 11. 10. 1787. nalaže franjevcima da napuste župu i samostan. – ArhivOFM, Rim, *Isto mjesto*, fol. 11r.

³⁹ Župu u Somboru franjevci su predali 1. 11. 1781. svjetovnom kleru Kaločke nadbiskupije; predao ju je Jerolim Jakočević, kasnije direktor osječke gimnazije, svjetovnom svećeniku Stjepanu Jagodiću. – S. SRŠAN, *Osječki ljetopisi*, 97; *Historia domus Bajensis*. Band I, 113.

⁴⁰ Generalni vikar Kaločke nadbiskupije Antun Gašević je pak 15. 12. 1780. objavio odluku kaločkog nadbiskupa Adama Patačića kojom oduzima franjevcima u Baji župu i povjerava je svjetovnom svećeniku. Franjevačku župu ta odluka naziva hrvatskom župom, a uz nju je u Baji postojala i mađarsko-njemačka župa; njih valja ujediniti 1. 1. 1781. u času primopredaje svjetovnom svećeniku. – *Historia domus Bajensis*. Band I, 119.

kasnije i u Velikoj.⁴¹ Velika franjevačka župa u Našicama je potkraj 18. st. doživjela dvije diobe.⁴² Najprije je 11. 12. 1783. posebno povjerenstvo s vicearhiđakonom i dvojicom župnika odlučilo da našičku župu treba voditi župnik s dva kapelana, a od dosadašnje župe valja odvojiti Podgorač sa selom Vukojevci i osnovati novu župu sa središtem u Podgoraču.⁴³ Isto je povjerenstvo osnovalo od filijalnih ispostava našičke župe i dvije samostalne kapelanije: Klokočevac sa selom Pribiševcem i Motičinu sa Seonom.⁴⁴ Takvo je stanje ostalo samo do 8. 10. 1789. kad je je kapelanija u Motičini proglašena samostalnom župom.⁴⁵ Tada je potvrđeno osnivanje župe u Podgoraču, a osnovana je odjeljivanjem od našičke župe i nova župa u selu Klokočevcu.⁴⁶ U Našicama je ostao župnik Ivan Gručić, a na pomoć su mu bila dva kapelana sa zadaćom da vode pastoralnu brigu o filijalama: Zoljan, Ceremošnjak, Martin i Londica.⁴⁷ U Klokočevcu je postao župnik našički franjevac Marko Đurasović, dok je u Motičini prvi župnik bio franjevac Ivan Balatović.⁴⁸ God. 1813. su dokinute župe Motičina i Klokočevac; Motičina je ponovno ušla u sastav župe u Našicama, a župu u Podgoraču je preuzeo svjetovni svećenik.⁴⁹

Uspostava tih triju novih župa, naime u Podgoraču, Motičini i Klokočevcu, nije se odvijala u skladu s općim crkvenim zakonodavstvom, već po novim jezefinističkim pravilima. Nove župe su bile povjerenje franjevcima, ali provincijal

⁴¹ Namjesničko vijeće je 1789. dopustilo franjevcima da se vrate u već napušteni samostan u Požegi uz uvjet da zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu predaju samostan i župu u Velikoj. – ArhivOFM, Rim, *Isto mjesto*, fol. 11r.

⁴² Župa Feričanci je također nastala odjeljivanjem od župe u Našicama. Dogodilo se to 1777. godine.

⁴³ Još 1781. je član našičkog bratstva Marcelin Klarić kapelan u Podgoraču, a već tada je zacrtan plan nastanka nove i samostalne župe (AFSOSijek, Pav. III, 189); možda je on bio i prvi župnik u tom mjestu. U Podgoraču je od 1800. do 1806. bio župnik Ivan Balatović, također član našičkog samostana (AFSNašice, *Protocollum conventus Nassicis*, 193, 201, 206, 220, 227). – Premda je našička samostanska i župna crkva posvećena sv. Antunu, nakon tih dioba župe našička župa je obilježena imenom Presvetog Trojstva (APIKBudim, *Svezak 12–3/48*, anno 1795).

⁴⁴ AFSNašice, *Protocollum conventus .. Nassicis*, I, 64.

⁴⁵ Šimun Bukvić je 1783. kapelanovao u Motičini; naslijedio ga je Antun Lukić, a poslije 1785. bio je ondje kapelanom Marko Đurasović. – Pav. III, 411, 421.

⁴⁶ Premda se još 6. 7. 1813. ističe da su odjeljivanjem od našičke župe nastale župe u Podgoraču, Motičini i Klokočevcu, već su te iste godine dokinute i ponovno ujedinjene s našičkom župom. – APIKBudim, *Svezak 12–3/48*, ad annum; AFSNašice, *Protocollum conventus ...Nassicis*, 269.

⁴⁷ AFSNašice, *Protocollum antiqui conventus .. Nassicis*, 64.

⁴⁸ *Isto mjesto*, 165. – U Motičini je za prvoga župnika postavljen član našičkog samostana Ivan Balatović; on je ondje župnik i 1791. godine, kada je u Klokočevcu župnikovao franjevac Marko Đurasović (*Isto mjesto*, 167).

⁴⁹ *Isto mjesto*, 269.

Josip Pavišević, a očito i ostali ugledni članovi Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, nisu bili zadovoljni jer su priželjkivali da se prisutnost franjevaca u župskoj pastvi ostvari po općem crkvenom pravu tzv. povjeravanjem župa samome Redu, odnosno Provinciji. Pavišević to spominje 13. 12. 1788. u pismu Blažu Tadijanoviću navodeći da je čuo kako se sprema nova razdioba župa po Slavoniji i Srijemu. Vijesti koje su do njega došle, piše Tadijanoviću, ne opravdavaju nadu da će određen broj tih župa crkvene vlasti povjeriti pastoralnoj brizi i upravi franjevcima Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, kako je to bilo u poturskom razdoblju sve do sredine 18. st. u Slavoniji i Podunavlju.⁵⁰ Paviševićovo je predviđanje bilo uglavnom točno, jer osim od našičke župe odijeljenih i novouspostavljenih župa nije franjevcima bila dodijeljena nijedna druga župa u blizini kojeg samostana.

Program osnovnog župnog pastoralnog rada u franjevačkim župama jedva da se izmijenio u usporedbi s predjosefinističkim vremenom, premda je josefinistički lik svećenika trebao bitno biti usmjeren pastoralnom djelovanju. Temeljne pak pastoralne djelatnosti župnika u josefinističkom vremenu su sljedeće: katehizacija u crkvi i školi, propovijedanje, liturgijsko-sakramentalna služba i socijalno-karitativno nastojanje. Vjeronauk su josefinističke školske uredbe prenijele iz crkve u škole, ali su vlasti u duhu vremena tražile vjeronauk i u crkvi kao opću pouku svih vjernika. Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće 5. 3. 1786. ponavlja svoju uredbu da svake nedjelje u 13 h crkvenim zvonom valja pozvati djecu i odrasle u crkvu na taj vjeronauk. Kad tu uredbu provincijal Pavišević prenosi članovima svoje Provincije, naglašava da taj vjeronauk trebaju držati članovi bratstva koji imaju naslov propovjednika.⁵¹ Propovijedanje je kroz vjekove bila osobito cijenjena franjevačka pastoralna djelatnost. Sam Pavišević je bio vrstan propovjednik, a propovjedničku službu je osobito cijenio pa 13. 1. 1789. opominje Antuna Fenića u Iloku da zauzeto obavlja svoju službu propovijedanja govoreći jednostavno, kratko, shvatljivo za slušatelje i primjenjivo u životnoj zbilji. Toj opomeni Pavišević pridodaje napomenu da je on mnogo stariji od Fenića, iscrpljen pedagoškim radom i upravnim službama, ali još uvijek rado propovijeda.⁵² Dakle, Pavišević potiče na katehetsku i propovjedničku djelatnost članove svoje Provincije, ali iznenađuje da im ne preporučuje kao pomagala u katehizira-

⁵⁰ Arhiv franjevačkog samostana u Osijeku, Josephus PAVISSEVICH, *Epistolae ad religiosos intra Provinciam*, volumen I, volumen II (Navod: J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*), I/I, 530. – Kako su stranice u prvom svesku označene s tri susljedna brojenja, prvi slijed označujemo s I/I, drugi s I/II, treći s I/III, a zatim se bilježi broj stranice. U drugom svesku je provedena uobičajena paginacija.

⁵¹ AFS Našice, *Protocollum antiqui conventus Nassicis*, I, 98.

⁵² J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 540.

nju i propovijedanju djela Emerika Pavića⁵³ i Ivana Velikanovića⁵⁴ koja su bila u suglasju s onovremenim jozefinističkim pastoralnim shvaćanjima.

Značajne su se promjene dogodile u pastoralnom djelovanju onodobnih franjevacu u njihovom liturgijskosakramentalnom služenju, napose zbog napuštanja programa baroknih pobožnosti koje su franjevci njegovali u samostanskim i župnim crkvama vezanim uz samostane. Te su promjene državne vlasti nametnule svojim osobitim uredbama i zatim nadgledale njihovo izvršavanje.⁵⁵ Zapisi o djelovanju franjevacu u samostanskim župama i crkvama u takvim okolnostima jasno ukazuju na muku napuštanja potridentskog pastoralnog programa i na siromaštvo jozefinističkog pastoralnog programa. Štoviše, primjena tog jozefinističkog pastoralnog programa uvjetovala je krizu vjerskog života jer se nije dogodio očekivani pomak od prije prihvaćenih društvenih oblika pobožnosti prema očitovanju vjere u socijalno-karitativnoj zauzetosti. Naime, u razdoblju katoličke obnove bratovštine su bile važan čimbenik pastoralnog djelovanja. Kao osobita vjernička udruženja ne samo da su njegovala posebne pobožnosti već su vodila brigu i o socijalnim potrebama svojih članova i drugih vjernika. Jozefinizam ih je dokinuo i time bitno osiromašio pastoralni program u franjevačkim župnim i samostanskim crkvama, jer umjesto dokinutih vjerničkih udruga nije uspostavljena u to vrijeme jedina dopuštena bratovština, tzv. Ustanova za siromašne. Premda je ta nova jozefinistička bratovština trebala osigurati naznačeni pomak vjerskog života prema socijalno-karitativnom djelovanju, franjevci je nisu prihvatili. Država nije ni željela da franjevci samostalno podižu i vode socijalno-karitativne ustanove jer 29. kolovoza 1785. traži izvještaj od provincijala Provincije sv. Ladislava o zakladama u samoj provinciji ili kakvoj pobožnoj udruzi ili kod kakvog dobročinitelja koje su namijenjene za uzdržavanje prihvatilišta, sirotišta, bolnice ili lazarete. Također je u odgovoru na taj upitni list trebalo naznačiti tko je dao zakladu, koja je njezina vrijednost, koliki su troškovi u ustanovama kojima su zaklade namijenjene i tko je nadležan za te ustanove.⁵⁶ Ni

⁵³ Usp. Franjo Emanuel HOŠKO, Katehetsko štivo iz pera Emerika Pavića. *Croatia christiana periodica*, 4(1980), br. 6, 38–43; ISTI, Prvi priručnik biblijske povijesti na hrvatskom jeziku u prijevodu Emerika Pavića. *Spomenspis u čast Bonaventure Dude. Bogoslovska smotra* 55(1985), br. 1/2, 159–168; ISTI, »Hrvatski Goffine« u prijevodu Emerika Pavića, pripremljen rad za zbornik prigodom 75. godišnjice života Bonaventure Dude.

⁵⁴ ISTI, Francuski katekizam jansenističke usmjerenosti u prijevodu Ivana Velikanovića. *Croatia christiana periodica*, 7(1983), br. 11, 82–83.

⁵⁵ Kako su liturgijske promjene kod slavonskih i podunavskih franjevacu za jozefinizma od osobitog značenja u životu vjernika i samih franjevacu, autor ovog rada je o toj temi pripremio poseban članak.

⁵⁶ APZgb, *Svezak 6*, br. 23013.

provincijal Horjač ni provincijal Pavišević nisu u svojim zajednicama imali takve ustanove.

Dokidanje potridentskih bratovština kod slavonskih i podunavskih franjevača zaslužuje osobitu pažnju jer se nije dogodilo u skladu s državnim uredbama. Ono je, naime, provedeno daleko kasnije nego što su to zahtijevali državni propisi da bi zatim to dokidanje uvjetovalo ne samo osjetno osiromašenje pastoralnog programa u franjevačkim crkvama već i osiromašenje vjerničke pobožnosti katolika onoga vremena. Nestale su, naime, brojne trodnevnice, devetnice te zazivanje blagoslova i zagovora pojedinih svetaca zaštitnika i druge izvanredne pobožnosti koje su izričito oblikovale vjernički život do tog vremena.⁵⁷ Taj program izvanliturgijskih pobožnosti rastakao se postupno jer se je i ukidanje bratovština i franjevačkog Trećeg reda događalo postupno. Još u vremenu ranog jozefinizma bratovštine su bile na udaru posebnih istraživanja sa strane državnih i crkvenih vlasti. Ljetopisac samostana u Slavanskom Brodu, naime, spominje osobito povjerenstvo, u kojem su bili slavonski arhiđakon Zagrebačke biskupije barun Josip Werneck, njegov zamjenik i novogradiški župnik te trojica časnika Vojne Krajine. Oni su 17. 12. 1773. u Slavanskom Brodu ispitivali pastoralno djelovanje franjevača u tom gradu, a jedno od pitanja su bile i bratovštine. Povjerenstvo je odlučilo, očito na temelju prethodnih uputa i ovlaštenja, da franjevci ubuduće ne smiju osnivati nijednu bratovštinu bez znanja i dopuštenja same carice Marije Terezije. Predsjednik, potpredsjednik i ekonom, zvani sindik, Bratovštine pojasa sv. Franje trebaju ubuduće na kraju svake godine položiti račun o prihodima i rashodima zapovjedniku Brodske tvrđe i dati na uvid namire o potrošenom novcu.⁵⁸ Vojne vlasti su u administrativnom sustavu Monarhije postale također prenosnik jozefinističkih uredbi koje su trebali provesti franjevci na području Vojne Krajine. Tako je 29. 3. 1775. brodski zapovjednik obavijestio samostanskog starješinu, gvardijana, o nalogu vrhovnog zapovjedništva u Osijeku po kojem mogu i nadalje djelovati bratovštine koje su bile popisane prošle godine; takva je u Brodu bila Bratovština pojasa sv. Franje. Taj nalog vrhovnog vojnog zapovjedništva ponavlja zabranu osnivanja novih bratovština bez znanja i odobrenja najviših državnih vlasti. Po njemu valja preurediti tadašnje poslovanje s novcem pa zabranjuje skupljanje milostinje od članova bratovštine; dopušta samo dobrovoljno darovanu milostinju. Isti nalog dokida prošnju plodova i drugih prirodnina i zabranjuje uobičajeno skupljanje novca za skrbnike, nadglednike i

⁵⁷ Hans HOLLERWEGER, Tendenzen der liturgischen Reformen unter Maria Theresia und Joseph II, u: Elisabeth KOVACS (ur.), *Katholische Aufklärung und Josephinismus*. Verlag fuer Geschichte und Politik, Wien, 1979., 296, 300.

⁵⁸ *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi*, sv. 1, 226.

ostale članove bratovštine jednom u godini. Novac bratovštine treba ubuduće čuvati pod tri ključa: jedan će držati franjevac voditelj bratovštine, drugi predstojnik bratovštine, a treći tzv. sindik, samostanski zastupnik u ekonomskim i pravnim poslovima u javnosti. Oni zajedno ulažu i uzimaju novac iz blagajne.⁵⁹

Đakovački biskup Matej Franjo Krtica je 1776. u dva navrata tražio od franjevac na području svoje biskupije izvještaje o djelovanju bratovština te o nekim drugim pitanjima njihovog pastoralnog djelovanja. Prvi ispitni list je upravo 31. 5. 1776. i on je sadržavao sedam pitanja;⁶⁰ drugi je bio upravo potkraj 1776. i u njem tražio podatke o samostanskom bratstvu i o bratovštinama u Osijeku; prikupljanje traženih podataka u drugom listu je povjerio župniku u osječkoj Tvrdi Josipu Fischeru. Osječki samostanski starješina Ladislav Jezik je 4. 12. 1776. odgovorio najprije na drugi upit, a tek 26. 2. 1777. na prvi list sa sedam pitanja.⁶¹ U svom prvom odgovoru Jezik javlja da u osječkom franjevačkom samostanu žive braća profesori filozofije i teologije, propovjednici, studenti filozofije i teologije i laici; uskoro se spomenutima trebaju pridružiti i dvojica mla-

⁵⁹ *Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi*, sv. 1, 239.

⁶⁰ Biskup Krtica je prije 31. 5. 1776. bio obavio kanonsku vizitaciju i u franjevačkoj crkvi u Osijeku. Ustanovio je da u njoj djeluju dvije bratovštine, ali nije bio zadovoljan uvidom u njihovo djelovanje pa u svom dopisu traži podatke o tome tko je odobrio i osnovao te bratovštine, zatim o bratovštinskim pobožnostima i okupljanjima članova, o načinu skupljanja i upravljanja milostinjom te o izvancrkvenim procesijama članova bratovština. Osim ovih pitanja o bratovštinama traži obavijesti o pokapanju mrtvih u crkvi te o privatnim pobožnostima i dijeljenju oprosta u crkvi. – AHP Zagreb, *Vukovarska zbirka*, br. 67, 2.

⁶¹ Ladislav Jezik (Berkesd kod Pečuha, Mađarska, 27. 9. 1733. – Osijek, 13. 6. 1793). Otac mu je bio Hrvat, mati Mađarica. Govorio je hrvatski, mađarski, njemački i talijanski. Nakon što je 1753. stupio u franjevačku provinciju Bosnu Srebrenu, studirao je na Generalnom učilistu 1. razreda u Osijeku filozofiju (1754.–1757.) i teologiju (1757.–1761.). Stekao je zvanja profesora filozofije i teologije pa je predavao na filozofskom učilistu u Vukovaru (1761.–1764.) i na bogoslovnoj školi Generalnog učilišta u Osijeku (1765.–1775.). U dva navrata je bio samostanski starješina u Osijeku, (1774.–1777.; 1780.–1783.). – Kao rezultat svog školskog djelovanja tiskom je objavio teze triju javnih rasprava iz bogoslovlja u Osijeku, a u rukopisu je ostavio osam filozofskih i teoloških priručnika: *Physica generalis* (Essekini 1763.), *Psychologia* (Essekini 1764.), *De sacramentis in genere et specie*; *De indulgentiis* (Essekini 1767–1769); *Compendium trium tractatum scilicet de actibus humanis, legibus et virtutibus theologis* (Mursae 1769.); *De Ecclesia, Romano Pontifice et conciliis*; *Tractatus de de reliquis locis theologis* (1769/1770), *Tractatus jure et justitia*; *Tractatus de contractibus* (Essekini 1771/1772) *Tractatus de Deo Creatore*; *Tractatus de statu mortuorum et resurgentium* (Essekini 1771/1772), *Tractatus de divina gratia*; *De Angelis* (Essekini 1772/1773) te *Tractatus de divini Verbi incarnationis* (Essekini 1774). Tiskom je objavio zbirke teoloških teza: *Dum conclusiones ex tractatu de sacramentis in genere* (Essekini 1768), *Conclusiones theologicae* (Essekini 1769) i *Dum theses theologicas* (Essekini 1769.). – Usp. F. E. HOŠKO: Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću. Kačić, 10(1978), 140–142.

dih franjevaca po završenom novicijatu sa zadaćom studirati filozofiju. U samostanskoj crkvi sv. Križa postoje dvije bratovštine: Bezgrešnog začeća Bl. Djevice Marije i Pojasa sv. Franje. Njihovi članovi svoje djelovanje obavljaju u crkvi. Bratovština Bezgrešnog začeća izlazi iz crkve u procesiji na blagdane Bezgrešnog začeća, Marijinog uznesenja i Marijinog rođenja. Bratovština pojasara vodi procesiju na blagdan sv. Franje i na blagdan sv. Elizabete, ako ti blagdani padnu u nedjelje. U tom izvještaju Ladislav Jezik spominje da franjevci vode i na Veliku subotu u 18 sati procesiju uskrsnuća, i to mnogo vremena prije nego što tu istu procesiju predvodi župnik. U svom izvještaju Ladislav Jezik razlikuje Bratovštinu pojasara i Svjetovni franjevački red, tzv. Treći red, i napominje da članovi tih dviju udruga zajedno sudjeluju u procesiji izvan crkve na blagdan sv. Elizabete.⁶²

U svojim odgovorima na upite biskupa Krtice osječki gvardijan Ladislav Jezik je također napomenuo da osječke bratovštine imaju papinska odobrenja za svoje djelovanje. Bratovštinu Bezgrešnog začeća Bl. Djevice Marije je, naime, odobrio bio papa Benedikt XIII. bulom *Ex quo Sedes Apostolica*, a njezino osnivanje u Osijeku je dopustio 1743. ugarski primas Emerik Eszterhazy.⁶³ Bratovštinu Pojasa sv. Franje bili su odobrili pape Siksto V.⁶⁴ i Pavao V. i povjerali vrhovnim starješinama Franjevačkog reda osnivanje takvih bratovština u pojedinim mjestima.⁶⁵ U Osijeku je 1719. započela djelovati ta bratovština, ali su se izgubili dokumenti o njezinim počecima pa je general Reda Paškal a Varisio na početku druge polovice 18. st. novom odlukom ponovno potvrdio njezino djelovanje.⁶⁶

Nije poznato kako dugo su još djelovale spomenute bratovštine u Osijeku, a ni u drugim franjevačkim samostanskim crkvama. Bratovštinu pojasara sv. Franje ne spominju 1777. ni svi izvjestitelji o pastoralnom djelovanju u pojedinim slavonskim i podunavskim samostanima. Tako u *Ordo divinorum* nema o njoj

⁶² AHP Zagreb, *Vukovarska zbirka*, br. 67, 1.

⁶³ AHP Zagreb, *Isto mjesto*, 1.

⁶⁴ Ladislav Jezik ima pravo kad spominje da je papa Siksto V. odobrio osnivanje bratovštine pojasara sv. Franje kao laičke nadbratovštine. Članove te bratovštine često su nazivali kordigerima (od latinske riječi *corda* koja znači pojas). Isti je papa 1585. povjerio franjevcima konventualcima pravo osnivati takve bratovštine uz svoje samostanske crkve, a po pravu franjevačke uzajamnosti mogli su to činiti i ostali franjevački redovi. – Zanimljivo je preoblikovanje likovnog sadržaja na oltarima koji su do tog vremena pripadali pojedinim bratovštinama, jer su državne uredbe tražile da na oltarima ne budu više umjetnine koje izrijeком ukazuju na pripadnost tog oltara određenoj bratovštini. – Usp. Marija MIRKOVIĆ, Bratovština franjevačkog pojasara, *Brat Franjo*, 24(1999), br. 6, 18.

⁶⁵ Ladislav Jezik spominje da je 4. 12. 1776. o djelovanju bratovština izvijestio biskupa Krticu. – AHP Zagreb, *Vukovarska zbirka*, br. 67, 2.

⁶⁶ *Isto mjesto*, 1.

riječi u Našicama, u Cerniku i Gradiškoj, ali se spominje u Požegi, Baji, Baču, Osijeku i Slavanskom Brodu. Brodska pak Bratovština pojasa sv. Franje izdržala je sve spomenute promjene i provjere, jer se spominje i 1786. godine. No, to se nije dogodilo s Bratovštinom pojasa sv. Franje u Baji; na samom početku razmahalog jozefinizma ona prestaje postojati, jer joj poslije 1780. nema više spomena.⁶⁷ Bratovština pojasa sv. Franje u Požegi je do 1777. slavila kao svoj blagdan dan sv. Josipa, u to vrijeme već dokinuti blagdan. Tog dana članovi te bratovštine imaju svečanu misu pred Presvetim i propovijed.⁶⁸ Njezini članovi nisu u svakoj samostanskoj crkvi na isti način obavljali svoje pobožnosti i sastanke. Tako su članovi te bratovštine u Baču još 1777. svake druge nedjelje u mjesecu slavili pjevanu misu; svećenik je tada poslanicu čitao na hrvatskom jeziku. Poslije mise je izlagao Presveto, a kod blagoslova s Presvetim narod je poslije prve kitice himna na latinskom »Tantum ergo« pjevao na hrvatskom jeziku »Svet, svet«; drugu kiticu euharistijskog himna pjevao je svećenik, a zatim opet narod »Isusu, Isukrstu«. Poslije Večernje pak, koju je u crkvi molilo samostansko bratstvo, članovi bratovštine su ljubili moći sv. Franje.⁶⁹ U Osijeku su se do 1777. tamošnje bratovštine okupljale na posebna liturgijska slavlja. Barem dva puta mjesečno bratovštine su slavile misu za svoje članove; misu bi pjevali pred izloženim Presvetim, i to bratovština Bezgrešnog začeća u nedjelju poslije mladog mjeseca, a u nedjelju poslije punog mjeseca Bratovština pojasa sv. Franje. Prva bratovština je na blagdan Marijinog bezgrešnog začeća poslije svečane Večernje slušala i propovijed, a dan kasnije slavila misu za pokojne članove. Naravno, članovi te bratovštine su obavljali i pobožnosti koje savjetuje spomenuto papinsko pismo odobrenja, i to dragovoljno; također su mogli postići oprost koje su crkvene vlasti dopustile članovima bratovštine Svete krunice; nekoć su imali pravo i na oprost koje je udijelio bio papa Pavao V. a 1776. su ti oprosti bili opozvani.⁷⁰

Ladislav Jezik spominje 1776. i Treći red u Osijeku, a godinu dana kasnije **Ordo divinorum** naglašava da je i u Požegi djelovao i Treći red, a ne samo Bratovština pojasa sv. Franje. U nedjelje poslije mladih nedjelja članovi Trećeg reda su ondje sudjelovali kod jutarnje mise. Njihov voditelj je najprije imao propovijed, zatim je molio Litanije svih franjevačkih svetaca, pa je izložio Presveto u ciboriju, zazvao opći oprost i podijelio blagoslov; tek nakon svih tih čina je slavio

⁶⁷ *Historia domus Bajensis*, sv. I, 65, 75, 111.

⁶⁸ Naziva bratovštinu »Confraternitas chordigerorum«. – APIKBudim, *Svezak 165*, ad Požega, 12.

⁶⁹ APIK Budim, *Svezak 165*, ad nomen Bač.

⁷⁰ AHP Zagreb, *Vukovarska zbirka*, br. 167, 2.

misu.⁷¹ Ladislav Jezik je u istom izvještaju 1777. đakovačkom biskupu Krtici naveo da se u bratovštinskim procesijama nosi Presveto i kipove bl. Djevice Marije Bezgrešne, sv. Franje i sv. Elizabete. Vjernici drže u rukama svijeće i posebne bratovštinske znakove, a bratimi u tim zgodama odijevaju posebnu odjeću, kakvu običavaju nositi bratimi u Hrvatskoj i Mađarskoj. Jezik naglašava da je spomenute običaje osječka nadbratovština Bezgrešnog začeća Djevice Marije prihvatila od iste takve bratovštine u franjevačkoj crkvi u Budimu. U istom izvještaju Jezik je smatrao potrebnim naglasiti da su osječki župnici često sami predvodili te procesije što je znak da one nisu bile na štetu opće pobožnosti, a franjevci su k tome bdjeli da ničim ne povrijede prava mjesnih župnika.⁷²

I u Baji je djelovao franjevački Treći red zajedno s Bratovštinom pojasa sv. Franje. Najprije se spominje 1767. Bratovština pojasa sv. Franje,⁷³ a 1774. godine Treći red;⁷⁴ god. 1780. obje te franjevačke udruge imaju istog upravitelja, Miju Zajmovića. Godinu dana ranije je Treći red u Baji imao dva upravitelja, jednoga za hrvatske članove, a drugoga za njemačke.⁷⁵ Članovi Bratovštine pojasa sv. Franje nosili su osobit franjevački pojas, a članovi Bratovštine Bezgrešnog Marijinog začeća neki škapular. Svojim duhovnim voditeljima ili u vlastitu bratovštinsku blagajnu nisu trebali ništa doprinijeti pri upisu, nego samo naknadu za primljene vanjske znakove pripadanja te za eventualnu potvrdu o članstvu. Franjevci su bili upravitelji bratovština i vodili su brigu isključivo o ispunjavanju duhovnih obveza njihovih članova, dok su nad organizacijskim i socijalnim poslovima u bratovštinama bdjeli tzv. predstojnici; oni su također vodili knjige primitaka i izadataka novca i milostinje pojedine bratovštine.⁷⁶

Očito je prije jozefinističkih uredbi o bratovštinama u franjevačkim župnim i samostanskim crkvama najraširenija bila Bratovština pojasa sv. Franje, dok se Treći red ne spominje u svim franjevačkim crkvama. Valja upozoriti da se u Cerniku 1777. spominje i Bratovština Presvetog oltarskog sakramenta. Njezini članovi se sastaju u mlade nedjelje. Stoga na te dane dolaze vjernici iz svih filijala u središte župe i u župnoj crkvi slušaju propovijed i misu; to je razlog da na

⁷¹ APIK Budim, *Svezak 165*, ad Požega, 3. – Članovima Trećeg reda pripadalo je pravo primati opće određenje na dan stupanja u Treći red, na dan zavjetovanja i u času smrti te u prve nedjelje u mjesecu, na Gospodnje svetkovine i na blagdane Majke Božje, sv. Franje i sv. Elizabete. Ta opća određenja je zabranio kaločki nadbiskup 3. 3. 1782. godine. – *Historia domus Bajensis*, sv. I, 128.

⁷² AHP Zagreb, *Vukovarska zbirka*, br. 167, 4.

⁷³ *Historia domus Bajensis*, sv. I, 68.

⁷⁴ *Isto mjesto*, 72.

⁷⁵ *Isto mjesto*, sv. I, 65, 75, 111, 118, 130.

⁷⁶ AHP Zagreb, *Vukovarska zbirka*, br. 167, 2.

taj dan nema misa u filijalama.⁷⁷ Ta je bratovština bila nepoznata u ostalim franjevačkim crkvama; djelovala je samo u Cerniku.⁷⁸ Isto tako je pažnje vrijedan zapis da 1768. u Baji djeluje i Bratovština kršćanskog nauka; poslije 1780. se više ne spominje.⁷⁹

Nakon početnih zahvata u potridentski sustav crkvenih udruga i njihovih osobitih pobožnosti koji su u austrijskom dijelu Habsburške Monarhije započeli 1773. za carice Marije Terezije državne vlasti su očitovale namjeru najprije nadgledati rad bratovština i zatim spriječiti njihovo djelovanje. Izričitu odluku o dokidanju Franjevačkog trećeg reda i ostalih bratovština koje su njegovale posebne pobožnosti donijelo je jozefinističko zakonodavstvo potkraj 1781. godine.⁸⁰ Marijan Lanosović 1785. spominje zabranu bratovština kao poznatu činjenicu,⁸¹ ali uredbe o toj zabrani u to vrijeme nisu provele u cijelosti niti Zagrebačka niti Đakovačka biskupija. Kaločka pak nadbiskupija pokazivala je više spremnosti provesti zabranu djelovanja bratovština, jer je 3. 3. 1782. tražila da ubuduće ne djeluju bratovštine Pojasa Srca Isusova. Franjevci u Baji su se opravdavali da oni ništa ne znaju o toj bratovštini, ali 1784. više se ne spominje u Baji ni Treći red ni bratovštine; nestale su 1783. godine.⁸² Svakako je pažnje vrijedno da je Bratovština pojasa sv. Franje u Slavanskom Brodu preživjela svoje višekratne smrtne osude, jer je biskup Matej Franjo Krtica 7. 7. 1786. kod svog prvog pohoda kao mjesni biskup vjernicima u Brodu ustanovio da ondje još uvijek postoji Bratovština pojasa sv. Franje. Njegov zbor savjetnika, tzv. konzistorij, je pak 13. 7. 1786. provjerio spise o osnutku te bratovštine i njezina pravila. Izenađuje što biskup Krtica tu bratovštinu nije zabranio ni u vrijeme tog posjeta, i to unatoč svih spomenutih državnih zabrana. Prigodom tog svog posjeta Brodu dopustio je da ona i nadalje djeluje, jedino je bratimima zabranio voditi uobičajenu procesiju unutar crkve u zimsko vrijeme i oblačiti osobitu procesionalnu odjeću

⁷⁷ APIK Budim, *Svezak 165*, ad Cernik, 2,3.

⁷⁸ Bratovština Presvetog oltarskog sakramenta je nastala još u srednjem vijeku, i to neposredno nakon što je 1264. papa Urban IV. odobrio blagdan Tijelova. Neposredno prije zabrane djelovanja svih bratovština tu je bratovštinu na području Zagrebačke biskupije osobito širio biskup Josip Galjuf (†1787).

⁷⁹ *Historia domus Bajensis*, sv. I, 68, 111.

⁸⁰ Uredbu o dokidanju bratovština, čini se, je Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće ponavljalo više puta. Tako je izričito donosi 19. veljače 1782. odlukom br. 9037/235 (AHP Zagreb, *Kutija br. 5, ad diem*), ali je ljetopisac osječkog samostana znao za takvu uredbu još potkraj 1781. godine (S. SRŠAN, *Osječki ljetopisi*, 97). – God. 1773. je samo u Kranjskoj dokinuto 386, a u Štajerskoj 476 bratovština (usp. Ferdinand ŠERBELJ, *Križev pot v Sloveniji Antona Cebeja v okviru tradicije*. Ljubljana 1994., 71).

⁸¹ AFS Našice, *Protocollum antiqui conventus ... Nassicis*, sv. I, 81.

⁸² *Historia domus Bajensis*, sv. I, 137.

kao i nositi štapove kojima se očitovala pripadnost toj bratovštini.⁸³ Kako je već sljedeće godine dokinut samostan u Brodu, jasno je tada sigurno prestala djelovati i Bratovština pojasa sv. Franje.

Uvid u pastoralno djelovanje franjevaca u samostanskim crkvama, kako župnim tako nežupnim, u razdoblju razmahalog jozefinizma ukazuje na opiranje dokidanju potridentskih oblika pastoralnog djelovanja, napose bratovština. Pokazuje ipak i provedbu onih jozefinističkih odredbi koje su neposredno zadirale u preustrojstvo župa i uvođenje novih pastoralnih smjernica u bogoslužju i katehizaciji. Zbog spomenutih promjena sigurno je osiromašilo sveukupno pastoralno djelovanje u samostanskim crkvama, ili se to dogodilo zbog toga što je istaknut broj franjevaca prihvatio pastoralne obveze izvan samostana tako da se u samostanima zadržao manji broj franjevaca, i to starijih po dobi ili neraspoloženih za pastoralno djelovanje.

3. Djelovanje franjevaca u nesamostanskim župama i kapelanijama

U novom pastoralnom preustroju redovnicima je bila samo naizgled ponuđena ista mogućnost kao i svjetovnom svećenstvu. Uloga redovnika je očito bila drugorazredna. Po zacrtanom ustrojstvu nije, naime, bilo predviđeno redovnicima povjeravati župe na upravljanje tako da budu privremeno ili trajno pridružene određenoj redovničkoj pokrajini ili pojedinim samostanima. Upravo je u vrijeme provođenja novoga ustrojstva država odobrila pečuškom biskupu da od franjevaca Provincije sv. Ivana Kapistranskoga preuzme župe u valpovačkom kraju. Državne su vlasti 13. 12. 1778. naredile provincijalu Blažu Tadijanoviću da preda sljedećih sedam župa: Donji Miholjac, Valpovo, Petrijevec, Šljivoševce, Brodance, Košku i Marijance. Tada je u Valpovu bio župnik franjevac Jakov Jurković,⁸⁴ a kapelan je bio jedan član osječkog samostana. Još 1780. su u Valpovu bili franjevci osječkog samostana, i to: Ivan Pavlović župnik, a Antun Janković i Ilija Jelić su bili kapelani.⁸⁵ Iste godine su franjevci bili župnici u Šljivoševcima i Dolnjem Miholjcu, i to Franjo Kovačević u Šljivoševcima, a Silvestar Jakobović u Miholjcu,⁸⁶ a franjevac je bio i kapelan u Dolj-

⁸³ U našim krajevima nisu poznati propisi o redu u takvim procesijama. U Beču je bio propisan sljedeći red: najprije su u procesiji išli članovi jedine u vremenu jozefinizma odobrene bratovštine, tzv. Ustanove za siromašne, zatim veća školska djeca, pa obrtnici, ostali građani, manja školska djeca, gimnazijalci, činovnici, članovi gradske uprave i plemići, kler, gospođe, ostale žene, posluga plemstva. – H. HOLLERWEGER, *Tendenzen der liturgischen Reformen unter Maria Theresia und Joseph II.* 332.

⁸⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 528.

⁸⁵ AFS Našice, *Protocollum conventus Nassicis*, I, 56.

⁸⁶ AFS Našice, *Isto mjesto*, 53.

njem Miholjcu.⁸⁷ Poslije 1780. ostali su u Valpovu franjevci samo u službi kapelana.⁸⁸ Provedbenu odluku o napuštanju spomenutih župa je Tadijanoviću 13. 12. 1778. upravilo Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće, i to pozivajući se na odluku od 8. 5. 1774. godine. Provicijalu se naređuje da se franjevci povuku iz spomenutih župa u roku od 15 dana.⁸⁹ Nije poznato zašto su franjevci tek u mjesecu lipnju 1781. napustili spomenute župe i povukli se u osječki samostan.⁹⁰ U to vrijeme, dakle, franjevci Provincije sv. Ivana Kapistranskoga su upravljali župe izvan samostana, ali u skladu s tridentskim crkvenim zakonima i pastoralnim povlasticama koje su još uvijek bile na snazi u toj provinciji, a ne po jozefinističkim uredbama o djelovanju redovnika izvan samostana.⁹¹

Kad je sredinom 1783. Pavišević preuzeo vodstvo slavonskih i podunavskih franjevaca, već su neki od njih djelovali kao kapelani po župama koje su upravljali svjetovni svećenici. Župnicima u Baranji je još 1779. provincijal Tadijanović dodijelio kapelane za župe u Kakonu, Panduru, Čatalji, Gari, Čavolju Sukesdu i Hajosu; posljednji je bio kapelan njemačkim vjernicima.⁹² U tim su mjestima franjevci bili kapelani i u sljedećem desetljeću.⁹³ Provincijal Josip Jakašić je pak 1780. odobrio kapelane župama u Nađudvaru i Bačkom Aljmašu.⁹⁴ Godinu dana kasnije je Antun Janković samostalni kapelan u Podgoraču, a Mijo Kovačević u Čadavici;⁹⁵ te godine je franjevac također kapelan u prostranoj srijemskoj župi Nijemcima.⁹⁶ Pavišević je na početku uprave Provincijom sredinom 1783. uz spomenute kapelane izvan samostana zatekao i članove provincije na kapelanskim mjestima u župama u Ivankovu, Sarvašu, Čepinu, Petrijevcima, Belju te u hrvatskoj koloniji u mađarskom Podunavlju u Hanzabegu; u Petrijevcima

⁸⁷ AFS Našice, *Isto mjesto*, 55–57.

⁸⁸ Sljedeće godine su u mjesecu lipnju franjevci napustili spomenute župe i povukli se u osječki samostan, ali su i nadalje ostali franjevci u službi kapelana na župama u Valpovu i Petrijevcima. – S. SRŠAN, *Osječki ljetopisi*, 93–97.

⁸⁹ Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće je 13. 12. 1778. odlukom br. 6128 naredilo provincijalu Tadijanoviću da preda Pečuškoj biskupiji spomenute župe. Kad su ih franjevci napustili, povukli su se u osječki samostan. – S. SRŠAN, *Isto mjesto*, 93–97.

⁹⁰ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/1, 63.

⁹¹ God. 1778. osječkom samostanskom bratstvu pripadaju i povremeno borave u osječkom samostanu: upravitelj župe u Dalju i Erdutu Andrija Blažević, župnik u Tenji Marko Orovčanin, župnik u Sarvašu Jeronim Vaj, župnik u Petrijevcima Antun Huter, župnik u Bilju Eugen Esterhamer, župnik u Brodancima Stjepan Lipljanić, a s njima i petrijevački kapelan Just Mirković te kapelan u Čepinu Kapistran Matković – S. SRŠAN, *Osječki ljetopisi*, 85.

⁹² *Historia Domus Bajensis*, Band I, 107.

⁹³ *Isto mjesto*, 107.

⁹⁴ *Isto mjesto*, 130.

⁹⁵ Kapelan u Podgoraču je Antun Janković. – AFS Našice, *Protocollum conventus antiqui Nassicis*, 57.

⁹⁶ *Isto mjesto* I, 58.

je tada bio kapelan Kazimir Živković,⁹⁷ a u Hanzabegu je služio Bazilije Ratković iz budimskog samostana.⁹⁸ Pavišević je kasnije odobrio da u Hanzabegu budu dva kapelana iz samostana u Budimu, jedan za hrvatski i drugi za mađarski živalj.⁹⁹

Izgleda da je provincijal Pavišević Josipa Ljubića uveo prvoga u pastoralnu službu izvan samostana; njega je, naime, pozvao iz Iloka ponudivši mu 4. 11. 1783. pismom da bira hoće li biti kapelan na dvoru grofa Adamovića u Tenji ili kapelan kod svjetovnog svećenika u Brodancima ili sakupljač milostinje u Slavonskom Brodu; Ljubić je izabrao biti kapelanom u Brođanicima.¹⁰⁰ Bivšeg profesora osječke gimnazije Adalberta Vomatschku je pak Pavišević 2. 5. 1784. odredio za vjeroučitelja u Vinkovcima, i to za djecu njemačkog govornog jezika; Vomatschku je ondje naslijedio u toj službi njemačkog vjeroučitelja Amand Bitter, ali je i on napustio tu službu 1. 10. 1788. otišavši za kapelana u Petrovaradin.¹⁰¹ Kako je Vomatschka biti član vukovarskog samostana, tražio je Pavišević od njega da pođe zajedno s vukovarskim gvardijanom Ivanom Kapistranom Glavašem do đakovačkog biskupa Mateja Krtice te mu se predstavi,¹⁰² a gvardijanu je pak naredio da u Vinkovcima potpiše ugovor s krajiškim vlastima o toj pastoralnoj službi;¹⁰³ u isto vrijeme je u Vinkovcima bio kapelan još jedan franjevac, član samostana u Šarengradu.¹⁰⁴ U tom svom prvom upravnom roku (1783.–1785.) u službi provincijala Pavišević je dopustio da franjevci budu kapelani u župama Szaika i Olasz u Baranji, u Monoštoru i Plavnoj u Bačkoj,¹⁰⁵ a Tobiju Crnojevića je postavio 1784. za kapelana u Nijemcima, na župi gdje je već prije bio franjevac u službi kapelana, a Ivana Antolovića je 21. 12. 1784. odredio za kapelana u Županji;¹⁰⁶ Antolović je zatim 1788. bio kapelan u Plavni,¹⁰⁷ ali je već 1783. u toj župi kapelanovao Andrija Marićević;¹⁰⁸ Bonaventura Salaj je pak ondje kapelan i 1796. godine.¹⁰⁹

U drugom Paviševićevom upravnom razdoblju, onom šestogodišnjem od 1785. do 1791. godine, osjetno se povećao broj članova Provincije sv. Ivana Ka-

⁹⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 293, 300, 308.

⁹⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/I, 58, 63.

⁹⁹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 89, 90.

¹⁰⁰ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/I, 22, 46.

¹⁰¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/II, 496; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 283.

¹⁰² J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/II, 60.

¹⁰³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/I, 94.

¹⁰⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/I, 34.

¹⁰⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/I, 27, 34, 48; *Historia domus Bajensis*, sv. I, 107.

¹⁰⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 41; I/II, 60.

¹⁰⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 474; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/I, 46.

¹⁰⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/I, 63.

¹⁰⁹ *Historia domus Bajensis*, sv. I, 197.

pistranskoga na župama izvan samostana. To se dogodilo zato što je potkraj tog razdoblja državna vlast nametnula mjesnim biskupima zadaću uspostavljanja novih župa. Nakon što je osnovala brojne nove župe, država je 1790. uspostavila novi sustav raspodjele župa, ali ga je i kasnije doradivala. Tako Ugarsko vijeće 7. 7. 1795. javlja provincijalu Provincije sv. Ladislava da se još od 1791. ispituje novi sustav uzdržavanja dušobrižnika po župama, utemeljen na pologu koji posjeduje Vjerezaklada nakon što se u nju slio prihod od imovine dokinutih samostana. U istom dopisu napominje da se i nadalje doraduje novouspostavljeni raspored župa jer se ne smije dopustiti da vjernici budu toliko udaljeni od župne crkve da stvarno nisu u stanju onamo doći na misu, vjersku pouku i druge vjerske sastanke.¹¹⁰

Kapelansku pak službu u tom razdoblju obavljaju brojni franjevci Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, kako uz župnike svjetovne svećenike tako uz franjevce, ali svakako na župama koje su bile pravno na raspolaganju mjesnih biskupa. Sačuvani zapisi o izvansamostanskoj pastvi ne omogućuju cjelovito poznavanje franjevačke prisutnosti na izvansamostanskim župama, a pogotovo ne razotkrivaju koji su franjevci bili na tim župama, u kojoj službi ni kako su pojedinci preuzeli svoje pastoralne službe ni kako dugo su je obavljali. Postoji samo iz 1785. cjelovit izvještaj koji spominje sva mjesta gdje je te godine boravilo ukupno 150 franjevaca Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, ali taj popis ne navodi njihova imena. Na području Zagrebačke biskupije tri člana samostana u Cerniku bila su u obližnjim župama: Gradiškoj, Mačkovcu i Petrovom selu. Velički franjevci bili su samo u Požegu i Oriovcu, a našički u novouspostavljenim župama u Klokočevcu i Motičini. Neusporedivo veći broj franjevaca je bio po župama u Đakovačkoj biskupiji, jer prema tom popisu 49 franjevaca djeluje na župama te biskupije. Samostanu u Osijeku pripadali su pastoralni djelatnici u sljedećim mjestima: Dalj, Sarvaš, Aljmaš, Belje, Čepin, Brođanci, Ivankovo, Valpovo i Petrijevići. Đakovačko samostansko bratstvo smatralo je svojim članovima franjevce u mjestima: Gorjani, Babina Greda, Semeljci, Podvinje, Slavonski Brod, Ivankovo, Drenje, Vrpolje, Đakovo, Županja, Svilaj, Vrhovine, Vođinci, Rajevo selo, Gundinci, Oprisavci, Vrbica, Punitovci, Garčin i Brodski Varoš. Vukovarskom samostanu pripadali su dušobrižnici u Nuštru, Vinkovcima i Mitrovici, a šarengradskom pastoralni radnici u Lovasu, Nijemcima, Moroviću, Mitrovici, Vrbanji, Golubincima, Gradištu, Tovarniku u Banovcima. Iločki samostan se smatrao odgovornim za dušobrižnike u 18 župa: Sot, Županja, Petrovaradin, Uvala sv. Roka, Petrovaradinska pustara, Čerević, Irig, Ruma, Karlovci, Drenovci, Lovas, Rača, Gibarac, Lipovac, Kukujevci, Tovarnik, Privlaka i Mitrovi-

¹¹⁰ AHP Zagreb, *Svezak B 6*, 368, 369.

ca.¹¹¹ Prema istom popisu 1785. je na području Kaločke nadbiskupije bilo 43 franjevca: 26 ih pripadalo samostanu u Baji, dok je 17 ovisilo o samostanu u Baču, i to u mjestima: Palanka, Titel, Sonta, Parabuč, Odaci, Srpski Miletić, Sombor, Novi Sad, Apatin, Vajska, Filipovo, Veprovac, Srbobran, Bukin, Topola, Futok i sam Bač. Iste je godine budimski samostan bio nadležan za devetoricu franjevaca u izvansamostanskoj pastvi, samostan u Aradu za devetnaesticu, a samostan u Radni za trinaesticu.¹¹²

Dakle, najviše je franjevaca bilo u izvansamostanskoj pastoralnoj službi po župama Đakovačke biskupije. Navedenim mjestima franjevačkog djelovanja treba još pribrojiti sljedeća: Zemun, Tenja, Erdut, Dubovik, Marijanci, Šumeće, Berak i Odvorci. Tek su manjem broju franjevaca poznata imena i vrijeme djelovanja izvan samostana. Tako je Eustahije Gottlieb, član osječkog samostana, kapelan 1785. u Valpovu,¹¹³ a u to vrijeme je franjevac kapelan i u Županji.¹¹⁴ Godinu dana kasnije spominje se Bartol Matijević u Sotu,¹¹⁵ a župniku Ivanu Videkoviću je 1788. u Sotu kapelan član iločkog samostana Blaž Štefić.¹¹⁶ U Aljmašu je 1787. kapelan Jakov Jurković,¹¹⁷ u Petrijevcima 1787. Kazimir Živković,¹¹⁸ u Vrpolju je u prvoj polovici 1786. kapelan Vid Ivić, a od 24. 12. 1786. Bernardin Lesić, član đakovačkog samostana,¹¹⁹ u Čepinu je 1789. bio kapelan Julijan Marinović,¹²⁰ u Čereviću iste 1789. Augustin Karađuzević,¹²¹ dok je Adam Kulundžić trebao 1787. preuzeti službu kapelana u Zemunu,¹²² a u Lovasu je kapelan Blaž Vuković;¹²³ u Ivankovu je bio 1787. kapelan Just Mirković, član samostana

¹¹¹ Iz popisa je nemoguće zaključiti jesu li u Ivankovu bila dva franjevca, jedan iz Osijeka i drugi iz Đakova. Isto tako jesu li u Lovasu bili jedan iz Iloka, a drugi iz Šarengrada, a u Mitrovici čak trojica: jedan iz Šarengrada, drugi iz Iloka i treći iz Vukovara. Možda se radi o nepažnji jer se ta tri mjesta spominju u popisima osječkog, đakovačkog, vukovarskog, iločkog i šarengradskog samostana. – AFS Budim, *Series sacerdotum e conventus subscriptis foris curam animarum egresserunt, vel tamquam parochi, vel administratores, vel capellani curati vel capellani locales apud parochos, a 24. Mai 1785.*

¹¹² AFSBudim, *Isto mjesto.*

¹¹³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, III, 424.

¹¹⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 67.

¹¹⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 104.

¹¹⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 498.

¹¹⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, II, 174.

¹¹⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 443.

¹¹⁹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 174, 438.

¹²⁰ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 613.

¹²¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 186.

¹²² Pavišević je 18. 5. 1787. odredio za zemunskog kapelana Adama Kulundžića, ali je on oduštao od te službe i otišao u Veliku; nije poznato tko je otišao umjesto njega u Zemun. – J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 443.

¹²³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 498.

u Slavonskom Brodu,¹²⁴ a 1788. Filip Matković.¹²⁵ Isto tako 1791. franjevci kapelanuju u Vođincima, Rajevom selu, Gundincima i Vrbici, a dvojica u Slavonskom Brodu.¹²⁶ Na župama nedaleko Osijeka, naime u Tenji, Erdutu, Dalju i Sarvašu franjevci obavljaju i službe kapaelana;¹²⁷ god.1789. je u Sarvašu kapelan Bernard Boehm.¹²⁸ U tom razdoblju članovi Provincije sv. Ivana Kapistranskoga bili su kapelani također u Srijemskoj Mitrovici. Poznato je da je 1788. ondje bio Antun Rosman, ali nije bio zadovoljan jer nije znao dovoljno njemački. Naslijedio ga je 1789. kapelan Alojzije Baumgaertl.¹²⁹ U Rači je 1788. kapelan Stjepan Jančić, član samostana u Baču, dok je Leopold Janković bio 1789. bez potrebnih crkvenih dopuštenja kapelan u Drenovcima.¹³⁰ Kapelan u Rači se spominje i kasnije.¹³¹ God. 1789. je Antun Lukić kapelan u Babinoj Gredi,¹³² Đuro Štrkljević u Vrbanji,¹³³ Adam Kulundžić u Kamenici,¹³⁴ a 1790. je Antun Gaković u Vinkovcima¹³⁵ i Samuel Steinfeldler u Karlovcima,¹³⁶ u Duboviku je pak tada bio kapelan Martin Benšić,¹³⁷ a u Podvinju Vinko Bošnjaković;¹³⁸ u to vrijeme su također u Đakovu i u Brodskom Varošu djelovali franjevci kao kapelani.¹³⁹ Franjevački kapelani bili su u tom razdoblju još u Marijancima,¹⁴⁰ Nijemcima,¹⁴¹ Gorjanima,¹⁴² te Šumeću blizu Slavenskog Broda.¹⁴³ Na području Đakovačke biskupije, i to u Srijemu, spominju se kao župnici sljedeći franjevci: Bartol Zvirčević 1785. u Lovasu, a uz njega je kapelan franjevac Urban Petrić;¹⁴⁴ Bartol Matijević

124 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 241.

125 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 419; 439.

126 APIK Budim, *Tabula personarum 1991*, ad loca.

127 APIK Budim, *Tabula personarum 1991*, ad locum.

128 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 561.

129 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 393. 554.

130 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 286, 633.

131 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 286.

132 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 638.

133 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 681.

134 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 646.

135 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 730–732.

136 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 719, 720.

137 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I, 127.

138 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 209.

139 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 476. – God. 1790. Pavišević je ponudio Miji Kovačeviću mogućnost izabrati ili mjesto kapelana u Đakovu ili mjesto župnika u Brodskom Varošu (J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 759); nije poznato što je Kovačević bio izabrao.

140 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 106. – Kapelan je ondje 1784. Ivan Balatović.

141 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 5.

142 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 5.

143 Provincijском vikaru Spaicu Ugarsko namjesničko vijeće nudi 7. 3. 1793. kapelansko mjesto u Šumeću.

144 J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 17.

je 1788. župnik u Kukujevcima,¹⁴⁵ dok je Benedikt Slunjski do 1788. bio župnik u Banovcima, gdje ga je tada naslijedio Grgur Bročko, član bratstva u Zemunu.¹⁴⁶ U Golubnicima je 1785. bio župnik Fidelis Werner,¹⁴⁷ a 1789. je Florijan Đurakovć.¹⁴⁸ Vinkovački župnik i kasniji kanonik Đuro Sertić je 1790. predložio Adalberta Marijanovića za župnika u Čereviću kod Petrovaradina.¹⁴⁹ U osječkoj okolici franjevci su upravljali s dvije župe: Augustin Blažević 1788. župom u Dalju, a Vinko Bošnjaković 1789. župom u Erdutu,¹⁵⁰ dok je Hadrijan Zubanović 1790. bio župnik u Berku nedaleko Vukovara.¹⁵¹ U srijemskom dijelu Đakovačke biskupije franjevci su bili 1791. župnici u Nuštru, Moroviću, u dijelu Petrovaradina, Gibarcu, Lipovcu i Privlaci, a u slavonskom dijelu te biskupije u Punitovcima, Brodskom Varošu i Gradištu,¹⁵² dok je Franjo Ksaver Wittmann još 1789. bio župnik u Odvorcima da bi zatim od 1791. do 1794. u toj župi župnikovao bivši provincijal Blaž Tadijanović.¹⁵³

Za Paviševićeva upravljanja Provincijom sv. Ivana Kapistranskoga franjevci su se razmili i po župama Kaločko-bačke nadbiskupije. U Dušniku je 1783. postao Emerik Kolar kapelanom,¹⁵⁴ a u Plavni je 1785. bio kapelan Šimun Mikić, član samostana u Baču,¹⁵⁵ dok je Pacifik Antonić bio kapelan u Monoštoru.¹⁵⁶ Kao mjesta s franjevačkim kapelanima spominje 1787. Pavišević: Bačku Palanku, Titel,¹⁵⁷ Odžak s kapelanom Venancijem Eisenhardtom,¹⁵⁸ Bukin s kapelanom Samuelom Steinfelderom,¹⁵⁹ Čonoplju s kapelanom Adalbertom Gavulovskym,¹⁶⁰ Novi Sad s kapelanom Josipom Uličem,¹⁶¹ Gakovo i Parabuć, danas

¹⁴⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 498.

¹⁴⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 425; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 430.

¹⁴⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II/I, 9.

¹⁴⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 645.

¹⁴⁹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 712.

¹⁵⁰ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 67; 687.

¹⁵¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 683.

¹⁵² APIK, *Tabula personarum*, ad loca.

¹⁵³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/II, 188. – Tadijanovića je Ugarsko namjesničko vijeće 26. 6. 1794. poslalo u mirovinu (APIK Budim, *Svezak 12–3/48*, ad annum).

¹⁵⁴ *Historia domus Bajensis*, Band I, 131.

¹⁵⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, III, 421. – God. 1796. je ondje kapelan Bonaventura Salaj, a pripadao je samostanu u Baji. *Historia domus Bajensis*, sv. I, 197.

¹⁵⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I, 169.

¹⁵⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 311.

¹⁵⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 376.

¹⁵⁹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 420.

¹⁶⁰ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 237.

¹⁶¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 179.

zvanom Ratkovo,¹⁶² zatim Vajsku,¹⁶³ Bezdan, Apatin, Futog, gdje su bila dva franjevca, jedan župnik a drugi kapelan,¹⁶⁴ Krnjaju ili današnje Kljaićevo,¹⁶⁵ Bačku Topolu,¹⁶⁶ Kulu, gdje je 1784. bio kapelan Henrik Neumann,¹⁶⁷ te Szent Tomas, ili današnji Vrbas; ondje je 1787. služio Bernard Salkaj,¹⁶⁸ a godinu dana kasnije Tadija Kovač.¹⁶⁹ Ivana Antolovića je Pavišević poslao 16. 6. 1789. iz Baje u Suboticu uglednom župniku i opatu Stipanu Raniću, i to predstavivši ga kao revnog dušobrižnika;¹⁷⁰ iz bajskog samostana kapelanuju franjevci također u Kolutu i Kupusini; u Kolutu je 1789. služio Hijacint Kayser,¹⁷¹ dok je Gerard Boda bio kapelan u Kupusini;¹⁷² istodobno je Filip Čevizević bio kapelan u Somboru.¹⁷³

Na području Kaločko-bačke nadbiskupije više je franjevac obavljalo i službu župnika, osobito u mjestima gdje je trebalo pružati pastoralne usluge i njemačkom stanovništvu. Tako je Aleksa Otto iz samostana u Budimu 1786. bio župnik u Futogu, a godinu dana kasnije Benedikt Slunjski.¹⁷⁴ Tada je Ivan Nepomuk Kern bio župnik u Bačkom Brestovcu, i to do 15. 2. 1789. kad ga je naslijedio Bernard Boehm.¹⁷⁵ U toj nadbiskupiji franjevci su upravljali također župe u Bačkoj Topoli te Borsodu kod Baje, gdje je 1787. župnik Josip Szmersky,¹⁷⁶ u Srpskom Miletiću, gdje je 1788. bio župnik Đuro Martinović¹⁷⁷ i Palanki, gdje je 1785. bio župnik Kapistran Kneifl; uz njega je bio i kapelan franjevac.¹⁷⁸

U isto je vrijeme manji broj franjevac djelovao na području Ostrogske nadbiskupije, što je znak da je Pavišević uspjevao da članovi njegove provincije budu razmješteni po župama koje su bile blizu samostana te provincije. Tako je član budimskog samostana bio 1788. župnik u župi Szent Laszlo blizu Budimpe-

¹⁶² J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 237.

¹⁶³ God. 1787. je onamo trebao poći Filip Mihaljević iz samostana u Somboru, ali je odustao; nije poznato da li je Pavišević poslao koga drugoga. – J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 310.

¹⁶⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, VI, 81.

¹⁶⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 211.

¹⁶⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, VIII, 184, 211.

¹⁶⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 240.

¹⁶⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 454.

¹⁶⁹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 478.

¹⁷⁰ »in cura animarum zelosum« – J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 183.

¹⁷¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 673; *Historia domus Bajensis*, sv. I, 107.

¹⁷² J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 658.

¹⁷³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 632.

¹⁷⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 437; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 280.

¹⁷⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 425, 561.

¹⁷⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 425.

¹⁷⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 507; *Isto mjesto*, I/III, 237.

¹⁷⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, VII, 72.

šte;¹⁷⁹ u istom mjestu je franjevac bio najprije kapelan.¹⁸⁰ U Banatu pak, koji je tada pripadao Transilvanskoj biskupiji, stanje je bilo drukčije. Ondje su uz samostane u Temišvaru, Aradu i Radnu bili raspoređeni brojni franjevci po izvansamostanskim župama: Henrik Neumann je 1787. bio kapelan u Pančevu; ondje je koristio i njemački jezik,¹⁸¹ a franjevac Ivan Loebel je kapelanovao i u župi Homoljci.¹⁸² Nakon što je oduzet Provinciji samostan u Temišvaru, Pavišević spominje 7. 4. 1789. da su sedmorica franjevaca iz tog samostana preuzela službe po župama u Temišvarskom Banatu; poimence spominje župe u mjestima Glogon, Raczel, Keneres, Tranau, Periamas, Mali Bečkerek i Neudorf. Dvojica od njih su ostala kapelanima u samom Temišvaru, treći je ostao ondje kao biskupov osobni ispovjednik, a kapelansku službu su preuzeli i u mjestima Lourin i Nova Bessenova.¹⁸³ U to vrijeme potkraj devetog desetljeća 18. st. su i šestorica iz samostana u Aradu u tom dijelu Banata bili župnici ili kapelani po nesamostanskim župama, a u mjestima Viragos, Gyula i Glogovac su kapelanovali članovi bratstva iz Radne;¹⁸⁴ i u hrvatskoj koloniji Rekašu u današnjoj Rumunjskoj, bio je 1789. kapelan Faustin Pavlović, također član samostana u Radni.¹⁸⁵ I u Pečuškoj biskupiji na području Baranje i Bačke franjevci su bili kapelani na hrvatskim i na mađarskim župama. Tako je u baranjskom mjestu Szep 1789. kapelanovao Julijan Marinović,¹⁸⁶ dok je iz samostana u Mohaču bio Emerik Kolar u župi Szent Oerszebeth.¹⁸⁷ U mađarskoj župi Zombu u Pečuškoj biskupiji bio je 1789. kapelanom Toma Spath, član bratstva u Pakšu.¹⁸⁸ U hrvatskim podunavskim župama u Vaškutu i Santovu bili su kapelani franjevci iz Baje,¹⁸⁹ a bajski franjevac je bio kapelan i u mađarskoj župi Nyarad kod Baje.¹⁹⁰

Na području Zagrebačke biskupije franjevci su kapelani u više župa. Poimence se spominju župe Kobaš,¹⁹¹ Daruvar, Požeške Sesvete, Orahovica i Orubica.¹⁹²

¹⁷⁹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 549.

¹⁸⁰ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 399.

¹⁸¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 313.

¹⁸² J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 80, 630.

¹⁸³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 590, 591.

¹⁸⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 590, 591; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 443.

¹⁸⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 675.

¹⁸⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 580.

¹⁸⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 399.

¹⁸⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 613.

¹⁸⁹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 211.

¹⁹⁰ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 97.

¹⁹¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/II, 72, 84; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 5–90; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 393, 402, 413, 419, 425, 456.

¹⁹² J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 475, 513, 524; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 524, 632–634.

U Oriovcu se 1788. spominje kapelan Marko Đurasović,¹⁹³ a godinu dana kasnije Adam Kulundžić,¹⁹⁴ u Požegi je pak 1789. Vid Vidić kapelan kod župnika Martina Petrovića,¹⁹⁵ a u Novoj Gradiški iste godine Marijan Pešić.¹⁹⁶ Samo u jednoj župi te biskupije franjevac je bio i župnik, i to 1789. Lovro Staklenčić u Orubici.¹⁹⁷ Iste godine je država dokinula samostan u Staroj Gradiški, ali su ondje ostala dva franjevca, jedan kao župnik i drugi kao kapelan.¹⁹⁸

Provincija sv. Ivana Kapistranskoga je u to vrijeme preuzimala i zadaću dušobrižnika za Nijemce. Premda je to bilo vrijeme jozefinizma kad se širila germanizacija, bilo je opravdano da zbog relativno visokog broja Nijemaca u Vukovaru koncem 18. st. djeluje i njemački propovjednik.¹⁹⁹ No, iznenađuje da je Gracijan Kneifl njemački propovjednik 1786. u Požegi, a bilo je predviđeno da i u Našicama bude kapelan za Nijemce; popisi osoblja ga ipak ne spominju.²⁰⁰ Kako je u Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga potkraj 18. st. bio veći broj franjevaca njemačkog porijekla, razumljivo je da su ih provincijali mogli raspoređivati u mjesta gdje je trebalo govoriti njemački, npr. u Hajos kod Baje, Vinkovce, Srijemsku Mitrovicu, Futog, Bački Brestovac i Pančevo, a isto tako povjeravati im zadaće vojnih kapelana u postrojbama s njemačkim vojnicima.

4. Pastoralna služba vojnih, bolničkih i dvorskih kapelana

Službu vojnih kapelana slavonski i podunavski franjevci vršili su tijekom 18. st. među krajišnicima u vojnim utvdama u gradovima po Vojnoj Krajini, a pratili su krajišnike i na njihovim ratovanjima diljem cijele Habsburške Monarhije. Tako je u Prusko-austrijskom ratu Silvestar Ungar pratio gradišku regimentu krajišnika, Josip Stojanović brodsku, Stjepan Martinović je bio s konjičkom regimentom, u tom ratu su sudjelovali također Josip Marinović i Luka Čakalić.²⁰¹ Istu službu su obavljali i u razdoblju razmahalog jozefinizma, tj. u posljednja dva desetljeća 18. stoljeća, kad su bili s krajišnicima u njihovim taborištima, u vojnokrajiškim utvdama, ili su pratili pojedine vojne postrojbe na njihovim pu-

¹⁹³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 536.

¹⁹⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 646.

¹⁹⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, III 188.

¹⁹⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 626.

¹⁹⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 549.

¹⁹⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 443, 474; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 513.

¹⁹⁹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 315.

²⁰⁰ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 275.

²⁰¹ AFSNašice, *Protocollum antiqui conventus ... Nassicis*, I, 15; 50.

tevim a širom države.²⁰² Tako je Šimun Krantz bio kapelan jedinice »Grison« i 9. 3. 1784. mu Pavišević piše pismo u sjevernu Italiju spominjući da je upravo izbio rat između Rusije i Turske;²⁰³ kasnije je Krantz bio na Sardiniji.²⁰⁴ U Italiji su 1784. s vojskom bili kapelani i Kajetan Haraszty te Hijacint Peyer;²⁰⁵ Haraszty je bio u Milanu.²⁰⁶ Spomenuta trojica su i 1786. bila u Italiji, a u Milanu je trebao biti i član Provincije Ivan Lang, ali se već dugo nije javio Paviševiću.²⁰⁷ Peyeru je već dojadio boravak daleko od Provincije pa je još 1786. tražio zamjenu, ali mu je Pavišević tek 1789. osigurao zamjenu obavijestivši ga 23. listopada da ga je rasporedio u samostan u Radni.²⁰⁸ Član Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, Nikola Milašin,²⁰⁹ je pak bio vrhovni vojni svećenik za svu vojsku ugar-

²⁰² Hrvatsko kraljevsko namjesničko vijeće u Varaždinu je 17. 10. 1775. dalo opsežnu uputu o radu vojnih kapelana na području Banske Krajine kao i na području Vojne Krajine. Generalni vikar Zagrebačke biskupije Franjo Popović je tu uputu priopćio 22. 11. 1775. Bonaventuri Jeneweinu, provincijalu Provincije sv. Ladislava. U njoj se ističe da su svećenici iz redovničkih zajednica prikladniji od svjetovnih svećenika za službu vojnih kapelana, jer je dužnost vojnog kapelana lakše spojiva s njihovim načinom života. Na vojne i crkvene vlasti spada osigurati svakoj vojnoj postrojni, regimenti, svećenika koji će biti u stanju pomoći vojnicima u osobitim teškoćama njihovog vojničkog života. Takvi svećenici trebaju biti zdravi, zrele dobi, ne mlađi od 35 godina, razboriti i iskusni. Nakon služenja u vojsci ili u vojnim bolnicama u trajanju od 15 godina vojni kapelani imati će godišnju mirovinu od 100 florena, a ako budu onesposobljeni u službi, mirovina će biti 150 florena. Kapelani se trebaju služiti hrvatskim i njemačkim jezikom; ako budu boravili s jedinicom daleko od samostana, primati će posebnu plaću. – AHP Zagreb, *Svezak B 6*, 65–67.

²⁰³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 3; 7, 8; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, III, 3.

²⁰⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 64.

²⁰⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 6.

²⁰⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 3.

²⁰⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistola ad extra*, 22, 23.

²⁰⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 36, 55.

²⁰⁹ Nikola Milašin (Čavolj, Madžarska, 1. 5. 1738. – Szekeszfehervar, Madžarska, 2. 6. 1811.) je bio sin bunjevačkih roditelja, imenom Bartul. Osnovno i srednje školovanje zadobio je u Baji, Kečkemetu, Segedinu i Budimu. U Baču je 8. 5. 1756. stupio u novicijat Bosne Srebrene, a godinu dana kasnije je postao član Provincije sv. Ivana Kapistranskoga. Filozofiju i teologiju je studirao na Generalnom učilištu u Budimu (1757.–1761.), a zatim u Firenzi (1761.–1764.). Govorio je hrvatski, madžarski i njemački. Predavao je filozofiju na učilištu u Lodi kraj Milana (1764.–1767.). Od 1767. je vojni kapelan jedinice »Starhemberg« u Italiji. S jedinicom je zatim boravio u Beču, gdje ga je upoznao car Josip II. i zatim postavio 1785. za vrhovnog vojnog kapelana u Ugarskoj i generalnog vikara ugarskog primasa u crkvenim pitanjima u vojsci. Tu službu obavljao u vrijeme tzv. Dubičkog rata (1788.–1791.) i sudjelovao u osvajanju Beograda. Car Josip II. ga je 19. 1. 1790. imenovao za biskupa u Stolnom Biogradu (Szekesfehervar), a biskupsko posvećenje je primio 8. 9. 1790. u franjevačkoj crkvi u Budimu. Car Leopold II. je njega i brata Pavla proglasio plemićima. U Stolnom Biogradu je gradio i završio biskupsku palaču, preuredio karmelićanski samostan i u njemu 1802. otvorio biskupijsko sjemenište te osnovao mirovni dom za svećenike. U Rim je poslao tri izvještaja »ad limina«: 1795., 1800. i 1806. godine. – Usp. *Idylliom bucolicum honoribus... Nicolai Milassin*. Budae

skog kraljevstva; stolovao je u Budimu. Pavišević mu je 28. 5. 1788. dao za tajnika Alojzija Krausa, koji je do tog vremena bio vjeroučitelj osječke gimnazije.²¹⁰ Milašin početkom 1785. traži od Paviševića da u Staroj Gradiškoj i nadalje ostane kao kapelan u vojnoj utvrdi Filip Szabo koji je istodobno bio i samostanski starješina u Staroj Gradiški. Kako Szabu nisu članovi franjevačkog bratstva ponovno izabrali za starješinu samostana, bilo je razumljivo očekivati njegov premještaj iz Stare Gradiške. Stoga Milašin prenosi Paviševiću želju vojnih starješina u Gradiškoj da Szabo ostane i nadalje u Gradiškoj. Pavišević je Milašinu upravio tri pisma od 22. 2. do 12. 4. 1785. osiguravši konačno da Szabo i nadalje ostaje u Gradiškoj kao vojni kapelan, premda je prestao obavljati službu samostanskog starješine.²¹¹ Dvije godine kasnije je u Staroj Gradiškoj Paškal Vermann obavljao službu vojnog kapelana izvan taborišta u tvrđi; u to vrijeme je Szabo bio kapelan u samoj tvrđi, dok je župnik u mjestu bio franjevac Toma Vršić;²¹² takav raspored je bio u skladu s Paviševićevom tvrdnjom u pismu od 8. 3. 1785. Milašinu da su uvijek »svi članovi bratstva u Gradiškoj pružali pastoralne usluge krajišnicima i građanima, kako u gradskoj utvrđi tako izvan grada.²¹³ Stanje u Gradiškoj se nije izmijenilo dok Filip Szabo nije nenadano umro. Nakon njegove smrti Pavišević predlaže 2. 3. 1789. Milašinu za službu kapelana posade u tvrđi Narcisa Szaboa ili Tadiju Kovača; obojica govore njemački, mađarski i hrvatski, što je neophodno za vojnog kapelana jedinice »Palfy« koja je sastavljena od vojnika tih triju narodnosti.²¹⁴

Pavišević Milašinu šalje 19. 7. 1785. biografske podatke o dvojici franjevača koji su vojni kapelani, i to Andriji Osiffki i Ignaciju Radlu; Osiffka je bio kapelan konjaničke regimente Mezoe-Hegybes.²¹⁵ Na Milašinovu molbu Pavišević je 23. 1. 1787. postavio jednog člana Provincije, koji je govorio slovački i mađarski, za vojnog kapelana jedinice »Althony« sa sjedištem u Aradu.²¹⁶ I u Zemunu je 1785. bio vojni kapelan franjevac;²¹⁷ možda je to bio Berard Pavković, kojega je Pavišević je 10. 4. 1787. premjestio u Temišvar na molbu tamošnjeg biskupa, ali je obećao Milašinu da će na njegovo mjesto u Zemun poslati drugog

1790.; Stjepan BERETIĆ, Biskup Nikola Milašin (1736.–1811.). *Subotička danica, kalendar za 1990. godinu*. Subotica 1989., 133–136.

²¹⁰ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 43.

²¹¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 11–15; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 13, 15.

²¹² J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 33, 34.

²¹³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 13.

²¹⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 19.

²¹⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 16, 471.

²¹⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 28.

²¹⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 5.

člana Provincije.²¹⁸ Godinu dana kasnije, kad je već počeo Dubički rat (1788.–1791.), Pavišević javlja 31. 1. 1788. Milašinu da je odredio devetoricu svećenika koji će biti vojni kapelani, ali će zapravo djelovati u vojnim bolnicama, i to po trojica u bolnicama u Belju, Futogu i Novom Sadu; u Novom Sadu su u to vrijeme već bili Josip Časar, Liborije Laczkoczi i Đuro Brocsko, dok je u Belju bio Bernard Makaj.²¹⁹ U to vrijeme su u kraljevskoj vojnoj bolnici u Baji bili kapelani Adlabert Gavalovski i Nikola Soemegi.²²⁰ Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće je upravo tada željelo imati podatke o prikladnim svećenicima, prvenstveno redovnicima, za službu vojnog i bolničkog kapelana pa od Paviševića traži da svaki samostanski starješina u opisu osoblja svoga samostanskog bratstva istakne tko je prije početka Dubičkog rata već služio kao vojni kapelan.²²¹ U vrijeme tog Dubičkog rata s Turcima, Pavišević je 26. 3. 1788. odredio i jednog franjevca za kapelana u vojnoj bolnici u Osijeku.²²² Premda je 21. 4. 1788. Pavišević obavijestio vojno zapovjedništvo u Petrovaradinu da nema dovoljno prikladnog franjevca za kapelana u Mitrovici,²²³ tada je Leopold Kalinger postao vojni kapelan u tvrđi u Temišvaru.²²⁴ Godinu dana kasnije franjevci Provincije sv. Ivana Kapistranskoga su ipak bili vojni kapelani u Srijemskoj Mitrovici i u Petrovaradinu; u petrovaradinskoj tvrđavi je tu službu obavljao jedan od posljednjih profesora bogoslovne škole u Osijeku Kristofor Kellerer.²²⁵ God. 1790. je pak Medardo Naller bio vojni kapelan u Tolni;²²⁶ njega je kasnije zamijenio Leopold Kalinger, kapelan banatske njemačke regimente.²²⁷ Iste godine je Celestin Schneider kapelan vojne mornarice na Dunavu sa sjedištem u Novom Sadu.²²⁸ U službi vojnih kapelana bili su i Bernardin Novak,²²⁹ Maksimilijan Letzl²³⁰ i od 1791. Dmitar Mandić.²³¹

²¹⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 29.

²¹⁹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 35, 39.– J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 35.

²²⁰ *Historia domus Bajensis*, sv. I, 142, 143.

²²¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 472.

²²² J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 39.

²²³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 176.

²²⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 288. – Kalingeru je još 21. 8. 1784. Pavišević dopustio da tiska molitvenik na njemačkom jeziku (J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 58,59).

²²⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 176, 182.

²²⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 295.

²²⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 476, 481.

²²⁸ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 617.

²²⁹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 471.

²³⁰ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 476.

²³¹ Mandić je do 17. 6. 1791. bio bolnički kapelan, tog dana ga je Pavišević imenovao kapelanom pješачke regimente baruna de Nueugbauer. – J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 483.

U razdoblju rata koji je car Josip II. vodio protiv Turske organizirane su vojne bolnice u pograničnom dijelu Slavonije, Srijema i Bačke. U njima su franjevci svećenici često obavljali službu bolničkih kapelana. Zapravo je ta služba bila vid služenja na koje su se spremali vojni kapelani; uz njih su u bolnicama ili u različitim drugim svratištima za ranjenike služili i braća laici kao bolničari i dvoritelji; na službu bolničara je 4. 1. 1779. redovnike jasno pozivala uredba Ugarskog kraljevskog namjesničkog vijeća.²³² Tako u Novom Sadu 1786. Jerolim Jakočević služi bolesnicima u njihovim duhovnim potrebama, a prije njega su to već činili Florijan Đurković, Andeo Weidenbach i Franjo Stadler. Jakočević je zatim napustio službu bolničkog dušobrižnika u Novom Sadu, jer 27. 4. 1788. obavlja istu dužnost u petrovaradinskoj bolnici.²³³ Jakočevića je u Novom Sadu naslijedio Adalbert Marianović.²³⁴ Pavišević je pak 31. 8. 1788. Franju Đuroševića, nekoć profesora osječke gimnazije,²³⁵ poslao za kapelana vojne bolnice u Sombor, a Ignacija Friesa za kapelana vojne bolnice u Rumi.²³⁶ U vrijeme tog rata samostane u Cerniku i u Požegi vojne su vlasti pretvorile u vojne bolnice. U takvim bolnicama franjevci laici su obavljali neposrednu bolničku službu, a franjevci svećenici službu bolničkih kapelana. Osobito teško stanje je bilo u cer-

²³² AHP Zagreb, *Svezak B 6*, 67; 204.

²³³ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 42.

²³⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 393.

²³⁵ Franjo Solan Đurošević (Baja, 20. 1. 1754. – Baja, 25. 10. 1822.) je 1772. postao u Baču član Provincije sv. Ivana Kapistranskoga. Redovito filozofsko i teološko školovanje započeo je na Generalnom učilištu 1. razreda u Osijeku, a 1777. je nastavio školovanje za predavača teologije po jozefinističkom programu na Sveučilištu u Budimpešti. Po završenom školovanju bio je profesor viših razreda gimnazije u Osijeku, i to zajedno s M. P. Katančićem, G. Pešalićem, A. Tomikovićem, B. Čordašićem i I. Katićem. Nezadovoljan zbog uvođenja njemačkog jezika kao nastavnog jezika, napustio je profesorsku službu i protiv volje školskih vlasti prihvatio dužnost vojnog i bolničkog kapelana 1788. u Somboru. Potkraj 18. st. je župnik i gvardijan u Našicama (1797.–1800.), gdje je došao u sukob s grofom Sigismundom Pejačevićem i njegovom ženom, kćerkom grofa Prandaua. Ugarsko namjesničko vijeće ga 6. 9. 1796. okrivljuje pred provincijalom Krizostomom Spathom da je prisvojio za samostan neko Pejačevićevo zemljište (usp. APIK Budim, *Svezak 12–3/48*, ad annum). Zatim je boravio više od jednog desetljeća u Mohaču (1800.–1815.), a posljednje je godine života proveo u rodnoj Baji. – Suvremenici su ga cijenili kao najboljeg znalca latinskog jezika u Slavoniji (Orlić), što je očitovao još 1774. u pjesmi *Frater grande Petre* u čast M. P. Katančiću, koju je objavio sam Katančić, i u tužbalici napisanoj povodom smrti palatina Aleksandra pod naslovom: *Epicedion in obitum... archiducis Austriae Alexandri, regni Hungariae palatini*. Essekinji [1785]. – Usp: M. P. KATANČIĆ, *Istri adcolarum Geographia vetus. E monumentis epigraphicis, marboribus, numis, tabellis eruta et commentariis illustrata*, 1. Budae 1826, str. IX. – B. ORLIĆ: *Scriptores ex Ordine Sancti Patris Francisci Provinciae Bosanae Argentinae...in Croatia connotati* (rkp. u franjev. samostanu u Novom Mestu, br. 37, VI, str. 14. – S. SRŠAN: *Osječki ljetopisi 1686.–1945*. Osijek 1993., 92, 104, 107–112, 369.

²³⁶ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 483.

ničkom samostanu, gdje je šest franjevacu podleglo zarazi koja se proširila među ranjenicima. Tako je 19. 1. 1789. umro Antun Sungler; on je bio četvrti franjevac koji je preminuo od te zaraze;²³⁷ no već 19. 5. 1789. umro je šesti franjevac u toj bolnici, Ćiril Schiffer.²³⁸ U to vrijeme su u Aradu služili kao bolnički kapelani dva franjevca, Euzebije Dzian i Kajetan Dunaj; prvi je bio dužobrižnik čeških i slovačkih vojnika, a drugi mađarskih.²³⁹ Osim bolnice u cerničkom samostanu, vojska je uspostavila u proljeće 1789. privremene bolnice i u samostanima u Velikoj i Požegi; u Velikoj je bolesnim vojnicima njemačkog govora služio kao kapelan Kilijan Riedl.²⁴⁰ Pavišević 18. 1. 1789. uputi poziv franjevcima drugih provincija da pomognu bolničarima i bolničkim kapelanima na ratnom području.²⁴¹ Bernard Makaj je pak u to vrijeme bio dušobrižnik u vojnoj bolnici u Belju.²⁴² Još 1786. je negdašnji posljednji profesor filozofskog učilišta u Vukovaru Anđelko Weidenbach bio bolnički kapelan u Petrovaradinu; u toj bolnici je tada bio bolničar i jedan brat laik iz petrovaradinskog bratstva.²⁴³ Najvjerojatnije je u petrovaradinskoj vojnoj bolnici bio kapelan i Josip Szemersky. U toj je službi bio obolio i 10. 10. 1788. umro u Kamenici.²⁴⁴ Vojnim vlastima je iste godine Pavišević ponudio za bolničkog kapelana u Zemunu Nepomuka Jettmara, člana samostana u Iloku.²⁴⁵ God. 1788. je Bonaventura Hajnish bio bolnički kapelan u privremenoj bolnici u Irigu. Podlegao je zarazi koja se pojavila u toj bolnici i 17. 10. 1788. umro u Novom Sadu.²⁴⁶ Jakov Berg je 1789. dušobrižnik u vojnoj bolnici u Velikom Varadinu.²⁴⁷ Kad se u Slavoniji proširila kuga, pročulo se da Namjesničko vijeće namjerava vukovarski samostan upotrijebiti kao lazaret. Provincijal nije smatrao uputnim takvo rješenje pa je tražio objašnjenje od Vijeća koje mu 1. 12. 1795. odgovara da nema te namjere i da je to proizvoljna vijest.²⁴⁸

Neznatan je broj slavonskih i podunavskih franjevacu obavljao službu dvorskih kapelana. Marijan Lanosović je bio 1776./77. kapelan kod nekog plemenitaša Hranilovića u Požegi, a Đuro Mandušić je 1782. započeo tu službu kod obitelji Latinović u Borsodu nedaleko Baje.²⁴⁹ Tu je službu obavljao sljedeće godine i

²³⁷ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad extra*, 45, 47.

²³⁸ *Isto mjesto*, 54.

²³⁹ *Isto mjesto*, 51, 52.

²⁴⁰ *Isto mjesto*, 54.

²⁴¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 46.

²⁴² J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 394.

²⁴³ *Isto mjesto*, 223.

²⁴⁴ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 509.

²⁴⁵ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 506.

²⁴⁶ *Isto mjesto*, 512.

²⁴⁷ *Isto mjesto*, 617.

²⁴⁸ APIKBUDim, *Svezak 12–3/48*, ad annum.

²⁴⁹ AFSNašice, *Protocollum conventus Nassicis*, 55; J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/III, 87.

zatim gotovo dva desetljeća.²⁵⁰ Kod grofa Adamovića u Tenji je od 1783. redovito bio kapelanom jedan osječki franjevac.²⁵¹ Pavišević je pak Ivana Kapistrana Pfrognera, člana samostana u Feldvaru, imenovao 1788. kapelanom grofa Apponya.²⁵²

Zapisi o djelovanju franjevaca u navedenim mjestima izvan samostana ne govore ništa o sadržaju ni o oblicima njihova pastoralnog rada. Stoga se mora pretpostaviti da je njihovo djelovanje bilo u skladu s duhom vremena i, eventualno, povezano sa zadaćom odgojitelja i učitelja plemićke djece.

Zaglavak

Slavonski i podunavski franjevci su, sudeći prema broju onih koji su se uključili u izvansamostanske pastoralne službe u posljednja dva desetljeća 18. stoljeća, znatno sudjelovali u uspostavljanju novog pastoralnog ustrojstva koje su promicale jezefinističke državne vlasti. No, njihovo sudjelovanje nije teklo bez muke. Ne treba zaboraviti da je carica Marija Terezija 1767. odredila »*numerus fixus*« pojedininim crkvenim redovima i njihovim provincijama.²⁵³ Za Josipa II. pak franjevci nisu smjeli uopće primati nove članove bez obzira na postavljeni »zatvoren broj«. Već su te uredbe osjetljivo umanjile broj članova Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, a njihov odlazak u izvansamostansku pastvu isprazio je samostane i zaprijetio tihim odumiranjem same provincije.

Premda su sam Josip II. i njegovi nasljednici Leopold II. (1790.–1792.) i Franjo I. (1792.–1835.) dokinuli veći broj jezefinističkih uredbi o djelovanju Crkve, ostala je na snazi zabrana povezanosti redovnika, tj. dokidanje redovničke izuzetosti od vlasti mjesnih biskupa, s njihovim vrhovnim starješinama u Rimu pa su slavonsko-podunavski franjevci vidljivo sustali u ostvarivanju zahtjevnosti franjevačkog života što se nužno očitovalo i u opadanju vitalnosti njihova djelovanja. Jedan od razloga tog zamora bio je odobrena upotreba novca što je otvorilo vrata samostana individualizmu pojedinaca i sustavno rastakalo redovničko zajedništvo. Kako su državne vlasti ipak ponovno dopustile redovni-

²⁵⁰ *Historia domus Bajesis*, sv. I, 131, 228.

²⁵¹ J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, I/1, 22.

²⁵² J. PAVIŠEVIĆ, *Epistolae ad intra*, II, 545.

²⁵³ God. 1767. carica Marija Terezija je dopustila da na području ugarskog dijela Monarhije bude 3570 redovnika članova tzv. prosjačkih redova; među njima su bili najbrojniji franjevci. Ugarsko namjesničko vijeće je pak 23. travnja 1770. ponovilo tu zabranu i odredilo da se smije nađići broj iz 1767. godine samo uz dopuštenje istog Vijeća i uz prethodnu suglasnost mjesnog biskupa. Iste uredbe je Vijeće ponovno istaklo 21. listopada 1782. u svom dopisu br. 93/3. – AHP Zagreb, *Kutija br. 5*, ad diem.

²⁵⁴ To proglašava Ugarsko namjesničko vijeće 2. studenoga 1782. odlukom br. 6110. – *Isto mjesto*, ad diem.

cima primanje novih članova i otvaranje novicijata te obnovili rad biskupijskih i redovničkih visokih škola, umnožili su svoj broj i slavonsko-podunavski franjevci. Oni više nisu odlazili u pastoralnu službu izvan samostana. Zahvaljujući upravo mudrosti Josipa Paviševića sačuvali su članovi Provincije sv. Ivana Kapistranskoga i u razdoblju jozefinizma svoj franjevački identitet. Prihvatili su ideje obnovnog katoličanstva i spriječili svu destruktivnost jozefinističkih uredbi. U Paviševićevom duhu djelovali su njegovi suvremenici Ivan Velikanović, Marijan Lanosović, Matija Petar Katančić, a nastavili su djelovati u razdoblju kasnog jozefinizma i ranog liberalizma Rafael Leaković, Aleksandar Tomiković, kao i Grgur Čevapović pa Marijan Jaić. Zahvaljujući upravo njima Provincija sv. Ivana Kapistranskoga nije podlegla nepovoljnom utjecaju duha jozefinizma u istoj mjeri kao ostale provincije kojima su u to vrijeme pripadali franjevci kontinentalne Hrvatske.

Summary

INTRODUCTION OF JOSEPHINISM INTO PASTORAL STRUCTURE AND THE SLAVONIAN AND DANUBE REGION FRANCISCANS

At the time of Josephinism being in full swing, the State had defined a special programme of pastoral reforms which was directed to the religious and moral education of people. To that effect the priest had to channel his sermons, religious instructions, teaching of believers, arrangements of masses, limitation of feast days and he could not conduct some services and also had to apply a different relations to the Sacraments. In the realization of the pastoral reforms the Emperor Joseph II (1780–1790) cared not at all for the Church but made that the imperial task blended to »the administration of the Church, cure of souls and external ecclesiastical discipline«. The new pastoral structure, based on a new boundary determination of bishopric and parishes, took place only after the previous abolition of some religious orders and the closure of a certain number of monasteries from which the remaining friars were sent to develop their work on pastoral care. The Franciscans of Slavonia and the Danube basin, as part of the Province of St. John Kapistran, were less hit by the restructuring of parishes in Croatia when, especially in the Slavonian part of Zagreb s Bishopric, 12 new parishes were founded and 22 in the Bishopric of Đakovo. The departure of 150 friars from the monasteries were sent to develop pastoral activities as parish priests and parish, military, hospital and court chaplains had had by far more powerful repercussions. The Franciscan superior, the Provincial Josip Pavišević (1783–1791; 1797–1800), had made every effort for the Franciscans employed in those new services to maintain close relations with their brotherhoods and that under new circumstances do not abandon the Franciscan way of life, though it was permissible by the existing Emperor s ordinances.